

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

Ореста Карпенко

О П І К А НАД ДІТЬМИ

Навчально-методичний посібник

Дрогобич – 2020

УДК 347.64(075)

ББК 67.9

Рекомендовано до друку вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 3 від 27 лютого 2020 р.)

Рецензенти:

Зданевич Л.В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії;

Кобрій О.М. – доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Карпенко О.

К 26

Опіка над дітьми : методичні рекомендації до семінарських занять і самостійної роботи студентів другого (магістерського) рівня галузі знань 01 Освіта спеціальності 012 Дошкільна освіта. / **Ореста Євгенівна Карпенко** – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2020. – 78 с.

Навчально-методичний посібник написано відповідно до програми навчальної дисципліни «Опіка над дітьми» для фахівців другого (магістерського) рівня галузі знань 01 Освіта спеціальності 012 Дошкільна освіта, затвердженої науково-методичною радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Посібник висвітлює теоретичні та методичні засади опіки над дітьми дошкільного віку, особливості опікунсько-виховної роботи з дітьми в освітньо-виховних та інституційних закладах, актуальні проблеми опіки над дитиною у педагогічній теорії і практиці на сучасному етапі. Вміщені матеріали допоможуть розширити знання про опіку та забезпечення потреб дитини, сформувати уміння організовувати й методично спрямовувати опікунсько-виховний процес на основі новаторського досвіду вітчизняних і зарубіжних педагогів з урахуванням індивідуальних потреб та інтересів кожної дитини.

Посібник містить тематику семінарських занять, основні поняття, питання для обговорення, самостійної роботи і самоконтролю, методичні рекомендації, основну і додаткову літературу до кожної теми.

Адресований майбутнім педагогам-опікунам, батькам, працівникам закладів дошкільної освіти, а також усім, хто цікавиться питаннями опіки над дітьми.

© Ореста Карпенко

З М І С Т

Вступ

Тематика семінарських занять

Тема 1. Опіка над дитиною як наукова проблема

Тема 2. Дитинство у педагогіці опіки (опікунській педагогіці)

Тема 3. Генеза опіки над дитиною у педагогічній теорії і практиці

Тема 4. Педагогічний інструментарій опіки і виховання дітей

Тема 5. Форми опіки над дітьми

Тема 6. Актуальні проблеми опіки над дитиною у закладі дошкільної освіти

Тема 7. Польський досвід опіки дітей та сучасні реалії в Україні

Перелік літератури для самопідготовки

Тематика індивідуальних завдань

Іменний покажчик

Предметний покажчик

В с т у п

Підготовка фахівців для сфери дошкільної освіти в Україні, як і в європейських країнах, вимагає зміни мети і завдань вищої освіти. Зміни, які відбуваються в усіх ланках освіти, насамперед у дошкільній, у світі дитинства, спонукають переглянути концептуальні засади підготовки фахівців для дошкільної сфери. До дошкільних установ приходять розкуті діти, з певними знаннями, але не кожна готова до спілкування з однолітками, до навчання. Це зумовлено насамперед впровадженням компетентнісного підходу у вищій педагогічній освіті, який передбачає зміну очікуваних результатів у вигляді компетенцій – інтегральних, загальних, спеціальних (фахових).

Фахові компетентності формуються у процесі вивчення педагогічних дисциплін, у тому числі й курсу «Опіка над дітьми», метою якого є формування у майбутніх вихователів й організаторів дошкільної освіти вмінь і навичок побудови опікунсько-виховної роботи з урахуванням особливостей предметно-розвивального середовища та індивідуального розвитку кожної дитини, творче проектування власної виховної діяльності з дітьми та оволодіння педагогічним інструментарієм. Предметом вивчення навчальної дисципліни є теорія і практика опіки над дітьми.

Завдання:

- усвідомлення необхідності втілення педагогічних засад опіки над дитиною у практику освітньої діяльності;
- з'ясування сутності понять навчальної дисципліни, структурно-змістової основи «опіки» та її складових;
- удосконалення вміння вивчати форми опіки над дитиною, методи реалізації індивідуального підходу до опіки і виховання дітей; прогнозування стратегій розвитку і виховання кожної дитини;
- формування вмінь і навичок побудови опікунсько-виховної роботи.

Реалізація означених завдань можлива завдяки розробленій нормативно-правовій базі України й європейських країн, наявності навчальних посібників, укладених програм, окремих праць педагогів. Досвід і творча спадщина педагогів є основою творення власної опікунсько-виховної діяльності, джерелом подолання життєвих проблем тощо.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

знати:

– зміст дефініцій «опіка», «опіка над дитиною», «опікунство», «опікун», «опікунсько-виховна діяльність», «філантропія», «благодійність», «допомога», «підтримка дитини», «виховання», відмінність і схожість між ними;

– завдання, предмет, функції опікунської педагогіки як наукової дисципліни;

– генезу опіки над дитиною в історії педагогічної думки та опікунсько-виховної практики;

– особливості соціальної ситуації дитини;

– форми і методи надання опіки дитині, умови застосування індивідуального підходу до вихованців;

– актуальні проблеми опіки над дитиною у педагогічній теорії і практиці.

вміти:

а) загальна компетентність

– аналізувати та визначати основні поняття опікунської педагогіки;

– працювати з нормативно-правовою, програмною, методичною документацією із забезпечення опікунсько-виховної діяльності закладів дошкільної освіти;

– планувати освітню та опікунсько-виховну роботу на основі ідей гуманізму і дитиноцентризму;

– використовувати засоби педагогічного впливу, які ґрунтуються на врахуванні індивідуальних та вікових особливостей дітей у процесі опікунсько-виховної роботи;

– забезпечувати доцільність використання форм і методів опікунсько-виховної роботи з дітьми, сприяти розвитку їхніх здібностей та задатків;

– вміти критично аналізувати вітчизняний і зарубіжний досвід опіки над дитиною;

– усвідомлювати мотиви власних дій в опікунській діяльності;

– застосовувати проблемно-дослідницький підхід до організації діяльності з вихованцями, їхніми батьками, колегами на основі суб'єкт-суб'єктних взаємин.

б) предметна компетентність

- вміти використовувати теоретичні та практичні знання з опікунської педагогіки у процесі творчого проектування власної діяльності;
- доцільно підбирати та застосовувати на практиці форми і методи надання опіки дитині у різних життєвих ситуаціях;
- проектувати реалізацію гуманістичних ідей у виховній діяльності з вихованцями, їхніми батьками;
- використовувати різні методи і засоби опікунсько-виховної діяльності відповідно до віку дітей;
- планувати, організовувати, методично спрямовувати опікунсько-виховний процес на основі новаторського досвіду вихователів з урахуванням індивідуальних потреб та інтересів кожної дитини;
- встановлювати позитивний психологічний клімат у процесі організації професійної діяльності, брати участь у добродійних акціях та спонукати до цього інших;
- створювати власний імідж вихователя у контексті сучасних завдань опіки і виховання.

В основу посібника покладено авторську концепцію, яка викладена у програмі навчальної дисципліни «Опіка над дітьми» для фахівців другого (магістерського) рівня галузі знань 01 Освіта спеціальності 012 Дошкільна освіта, затвердженої науково-методичною радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Посібник висвітлює теоретичні та методичні засади опіки над дітьми дошкільного віку, особливості опікунсько-виховної роботи з дітьми, актуальні проблеми опіки над дитиною у педагогічній теорії і практиці. Вміщені матеріали допоможуть розширити знання про опіку та забезпечення потреб дитини, сформувати вміння організовувати й методично спрямовувати опікунсько-виховний процес на основі новаторського досвіду вітчизняних і зарубіжних педагогів з урахуванням індивідуальних потреб та інтересів кожної дитини.

Посібник адресований майбутнім педагогам, батькам, вихователям закладів дошкільної освіти, а також усім, хто цікавиться питаннями опіки над дітьми.

ТЕМАТИКА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1

ОПІКА НАД ДИТИНОЮ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Основні поняття: опіка, опіка над дитиною, опікунство, опікун, опікунсько-виховна діяльність, філантропія, благодійність, допомога, підтримка дитини, опіка і виховання.

Питання для обговорення

1. Аналіз дефініцій «опіка», «допомога», «опіка» і «підтримка дитини», «опіка» і «виховання», «опікун», «опікунство», «опікунсько-виховна діяльність» в українській педагогічній науці.
2. Міждисциплінарна парадигма дослідження опіки над дітьми.
3. Компаративістський аналіз дефініцій.
4. Антон Макаренко про опіку над дітьми.
5. Василь Сухомлинський про опіку над дітьми.
6. Концептуальні підходи до опіки над дітьми у зарубіжній педагогіці.

Питання для самостійної роботи

1. Опіка крізь призму гуманітарних досліджень.
2. Види опіки над дитиною.
3. Опіка над дитиною як моральна, правова, виховна, соціальна категорія.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення понять «опіка», «допомога», «опіка» і «підтримка дитини», «опіка» і «виховання», «опікун», «опікунство», «опікунсько-виховна діяльність».
2. Охарактеризуйте базові поняття в українській педагогічній науці.

3. Порівняйте зміст дефініції «опіка» в українській, польській та німецькій педагогіці.
4. Розкрийте внесок Антона Макаренка в теорію і практику опіки над дітьми.
5. Висвітліть погляди Василя Сухомлинського на проблему опіки над дітьми.
6. Перелічіть види опіки, розкрийте їхню сутність.
7. Укладіть порівняльну таблицю видів опіки.
8. Що спільного і відмінного у поняттях «опіка» і «благодійність», опіка» і «допомога», «опіка» і «доброчинність».
9. Які державні органи в Україні займаються опікою над дітьми?
10. Проаналізуйте найважливіші положення державної підтримки дитинства і материнства.
11. Наведіть приклад опіки над дітьми у зарубіжній педагогіці.
12. Розкрийте внесок Й.-Г. Песталоцці і Й.-Г. Віхерна в розвиток інституційних форм опіки.
13. Висвітліть основні ідеї реформаторської педагогіки щодо опіки над дітьми.
14. Визначте доцільність опікунської діяльності в сучасному вітчизняному просторі.

Методичні рекомендації

Для розкриття *першого* питання необхідно здійснити аналіз наукової та довідкової української й зарубіжної літератури. Визначення дефініцій «опіка» і «піклування» вперше в українській навчальній літературі наведено у посібнику Л. Коваль, І. Зверевої та С. Хлебнік «Соціальна педагогіка. Соціальна робота» [11]. Автори акцентують увагу на тому, що це вид соціальних послуг, які надаються відповідними органами держави, службами, з метою виховання повнолітніх чи неповнолітніх осіб, яким необхідна допомога у здійсненні своїх прав та обов'язків.

Зміст поняття «опіка», «опікун», «опікунство» подано у Великому тлумачному словнику сучасної української мови. Поняття «опікун» слід розглядати, спираючись на праці педагогів (Й.-Г. Песталоцці «Як Гертруда виховує своїх дітей»; Е. Кей «Століття дитини»; Я. Корчака «Як любити дітей»; В. Сухомлинського «Шлях до серця дитини», «Серце віддаю дітям»). Теорію і практику опіки дітей і молоді в Україні упродовж 1945–1990 рр. розкривають Т. Завгородня, І. Плугатор [6], поняття «добročинність», «благодійність», «опіка» у сфері освіти в Україні – Н. Сейко [15].

Особливості опікунської діяльності закладів дошкільної освіти в Україні з'ясовує Н. Лисенко. У наукових розвідках Б. Ступарика й Т. Завгородньої висвітлено історію зародження та особливості розвитку системи опіки в Україні. Науковці характеризують опікунсько-виховну діяльність закладів дошкільної та середньої освіти на прикладі Польщі та пропонують шляхи її реалізації в Україні [12]. Теоретико-методологічні аспекти опіки і виховання, розкриває М. Чепіль [4]. Учена також запропонувала їх зіставний аналіз.

На основі студіювання педагогічної літератури можна дати авторське визначення поняття «опіка над дітьми». У вузькому значенні – це «діяльність дорослих, спрямована на задоволення базових потреб дитини, які опинилися у скрутній життєвій ситуації створення психолого-педагогічних умов для формування особистості»; у широкому – «це забезпечення дітям необхідних умов для задоволення їхніх потреб у повсякденному житті, надання соціально-терапевтичної допомоги опікунсько-виховними та освітніми установами, відповідальність дорослого за долю тих, хто її отримує» [10, с. 50].

У контексті сучасних подій в Україні варто поміркувати над сутністю поняття «опіка над дітьми», його актуальністю, формами надання опіки та ін. Самостійне опрацювання студентами основної і додаткової літератури дасть змогу зосередитися на доцільності опікунської діяльності у сучасному вітчизняному просторі.

Рис. 1. Авторське визначення базових понять

Під час вивчення *другого* питання необхідно пам'ятати, що опіка та піклування – це інститути цивільного права, тому варто звернутися до Цивільного (ЦК) та Сімейного Кодексів (СК) України. У ЦК главі 6 «Опіка та піклування» статті 55–79 регулюють: діяльність органів опіки та піклування; порядок призначення опікуна, його права й обов'язки та його підопічного; припинення опіки та піклування. У ЦК главі 17 «Представництво» розкрито підстави для передоручення, форми та строки довіреності, а також її скасування. У СК варто зацентувати увагу на Розділі IV «Влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування». Він охоплює такі питання: «Усиновлення» (гл. 18), «Опіка та піклування над дітьми» (гл. 19), «Патронат над дітьми» (гл. 20), «Прийомна сім'я» (гл. 20-1), «Дитячий будинок сімейного типу» (гл. 20-2). Детальніше рекомендуємо розглянути статті 243–251, які регулюють: осіб (дітей), над якими встановлюється опіка;

осіб, які можуть виконувати функції опікуна; права, обов'язки опікуна та дитини, яка перебуває під його опікою; припинення опіки та звільнення опікуна від обов'язків; перевірка органом опіки й піклування діяльності опікуна та забезпечення прав дитини. Доцільно ознайомитися із ЗУ «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (№ 2342-IV, ред. від 31.08.2018), ЗУ «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (№ 2811-XII, ред. від 01.01.2020), ЗУ «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» (№ 2623-IV, ред. від 20.01.2018)», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (№ 2558-III, ред. від 01.01.2020).

Варто навести приклади трактування «опіки» науковцями різних дисциплін (психології, соціології, медицини тощо) [10, с. 53–62].

У *третьому* питанні варто наголосити на тому, що поняття «опіка» є багатозначним, але найчастіше вживається поряд з такими поняттями, як «виховання» та «допомога». Для розкриття змісту цього питання необхідно звернутися до науковців, які зробили значний внесок у розвиток опікунської педагогіки.

До визначних постатей, які запропонували авторське визначення дефініції «опіка», належать: В. Оконь, М. Коланкевич, З. Стельмашук (дії для задоволення щоденних потреб дитини, її всебічного розвитку); О. Камінський (матеріальна та психологічна допомога особі, яка опинилася у складній життєвій ситуації); З. Домбровський та Ф. Кульпінський (постійне забезпечення специфічних потреб особи та компенсація її неповної дієздатності); Р. Врочинський (охоплює дітей, дорослих і осіб пенсійного віку); А. Кельм (здійснюється особою чи інституцією з метою захисту життя дитини та її розвитку); Х. Радлінська (опікун бере відповідальність за долю свого підопічного). Детальніше ці дефініції «виховання» та «допомога» розкрито у навчальному посібнику [2, с. 10–11].

Для підготовки **четвертого** питання треба проаналізувати педагогічну діяльність Антона Макаренка (1888–1939). Необхідно згадати, що у 1920 р. він очолив колонію для знедолених дітей та неповнолітніх правопорушників біля Полтави. Педагог уважав, що кожна дитина прагне бути щасливою, але складні життєві обставини чи здобутий негативний досвід стають на перешкоді для здійснення цієї мрії. Такій дитині потрібно не тільки надати допомогу у розв'язанні побутових питань, але й опікуватися та приділяти достатньо зусиль й часу для повноцінного розвитку її особистості. Його ключова ідея полягала у тому, що сьогоднішня дитина має стати людиною з перспективою. Великого значення надавав колективному вихованню, у якому успішно здійснював перевиховання дітей з проблемною поведінкою. Завдяки його «педагогіці порятунку» опіку отримали чимало дітей.

У **п'ятому** питанні варто розкрити ідеї дитиноцентризму Василя Сухомлинського (1918–1970). Рекомендуємо детальніше ознайомитися з його багаторічною педагогічною діяльністю у школі с. Павлиш Кіровоградської обл. В. Сухомлинський був педагогом-новатором, якому вдалося реалізувати опікунсько-виховну систему, в основу якої покладено ідею добра, любові до Батьківщини, рідної мови, справедливості. Педагог розробив авторську концепцію, кожную дитину вважав обдарованою, знаходив до неї індивідуальний підхід, прищеплював любов до праці. Опіка та виховання здійснювалися у процесі навчання. Основним завданням педагога вважав координацію усіх впливів, які здійснюються на дитину [9, с. 42–46]. З метою глибшого розуміння опікунсько-виховної системи В. Сухомлинського пропонуємо проаналізувати його твори: «Людина неповторна» (1962), «Вірте в людину» (1960), «Виховання особистості в радянській школі» (1965).

У **шостому** питанні доцільно висвітлити внесок педагогів Німеччини, Швейцарії, Швеції, Австрії у теорію і практику опіки над дітьми. Реформаторський рух у Німеччині мав вагомий вплив на розвиток філантропії. Будинки для безпритульних дітей та дітей-

сиріт не забезпечували належних умов для проживання, а виховання здійснювалося тільки на папері. Варто згадати про діяльність німецького педагога А.-Г. Франке як організатора «Сиротинського Дому», який значну увагу приділяв фізичному та духовному вихованню. Дітей об'єднано у невеликі групи, які мали ознаки будинку сімейного типу.

Й.-Г. Песталоцці відкрив будинок для сиріт у Нойгофі (Швейцарія). Вважав, що дитина повинна зростати у сім'ї, а вихователь – бути педагогом-керівником, вимогливим, люблячим і співчутливим. Для більш детальної інформації варто ознайомитися з його твором «Лист до друга про перебування у Станці» (1799).

Ще одна постать, яку необхідно згадати, це Й.-Г. Віхерн, який у 1833 р. у Гамбурзі відкрив «Суворий будинок». Ключові ідеї його педагогіки це: дитину потрібно виховувати у любові, яку повинна надати біологічна або прийомна сім'я; вчити користуватися свободою; встановлювати чіткі правила та пояснювати необхідність їх дотримання; виховання працею; ресоціалізація; виховання у групах сімейного типу.

Не менш цікавою є опікунська діяльність педагога Е.-М. Тіле-Вінклер, яка створила нову форму для виховання безпритульних дітей та дітей-сиріт – «Дитячі будинки», у яких матір опікувалася 10–15 дітьми та проживала в окремому будинку. Така форма опіки була поширеною не тільки у Німеччині, але й Індії, Африці, Китаї. Наголошувала, що материнство та любов до Бога, є визначальними у вихованні дітей.

На увагу заслуговує діяльність педагогів Е. Кей, Г. Літца, П. Наторпа та їхні громадські ініціативи у сфері опіки над дітьми. Опрацювання літератури допоможе виявити аксіологічні ідеї опікунсько-виховних систем, спільне та відмінне, обґрунтувати теоретико-методичні засади опіки над дітьми.

Література

Основна:

1. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>
2. Закон України «Про волонтерську діяльність». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>
3. Карпенко О. Опіка над дітьми у Польщі : навчальний посібник для підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти напрямів підготовки: дошкільна освіта, початкова освіта, соціальна педагогіка. Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2016. 238 с.
4. Чепіль М. Теоретико-методологічні аспекти опіки і виховання: зіставний аналіз. Опіка і виховання дітей. Історія і сучасність: зб. наук. праць / за ред. М. Чепіль. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2010. С. 42 – 51.

Додаткова:

5. Дмитрієнко М., Ясь О. Добродійність як атрибут громадянського суспільства: історія і сучасність. *Розбудова держави*. 1994. № 6. С. 37–44.
6. Завгородня Т., Пługатор І. Теорія і практика опіки дітей і молоді в Україні (1945–1990 рр.) : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2012. 208 с.
7. Карпенко О. Виховання особистості у контексті антропологічних ідей Костянтина Ушинського. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія : Педагогіка і психологія / зб. наук. пр. Вип. 41. Вінниця : ТОВ «Планер», 2014. С. 312–315.
8. Карпенко О. Дефініція «опіка над дитиною» у педагогічній думці Польщі. *Людинознавчі студії* : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / Ред. кол. Н. Скотна, (головний редактор), М. Чепіль (редактор розділу) та ін. Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2014. Випуск двадцять дев'ятий. Ч. 2. Педагогіка. С. 94–102.
9. Карпенко О. Ідея дитиноцентризму у спадщині Василя Сухомлинського. *Педагогічна освіта: теорія й практика* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, 2015. Вип. 18(1-2015). С. 42–46.
10. Карпенко О. Є. Опіка над дітьми у Польщі: історико-педагогічний аспект : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2017. 658 с.

11. Коваль Л. Соціальна педагогіка. Соціальна робота : навч. посіб. / Л. Коваль, І. Зверева, С. Хлеб'юк. Київ: ІЗМН, 1997. 392 с.
12. Опіка над дітьми в добу трансформації суспільного устрою : монографія / Т. К. Завгородня, Н. В. Лисенко, Д.-К. Мажец, Б. М. Ступарик. Івано-Франківськ – Ужгород : Мистецька лінія, 2002. 152 с.
13. Оржеховська В. М., Виноградова-Бондаренко В. Є. Дитяча бездоглядність та безпритульність: історія, проблеми, пошуки : навч. посіб. Київ : АПН України, 2004. 172 с.
14. Розвиток української та польської освіти і педагогічної думки (XIX–XXI ст.). Т. 4. Теорія і практика опікунської педагогіки в Україні та Польщі (XIX - XXI ст.) : зб. наук. праць / за ред. Д. Герцюка, І. Мицишин. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 432 с.
15. Сейко Н. А. Добродійність у сфері освіти України (XIX – початок XX століття) : монографія. Житомир, 2009. 668 с.

Тема 2

ДИТИНСТВО У ПЕДАГОГІЦІ ОПКИ (ОПІКУНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ)

Основні поняття: дитина, дитинство, материнство, потреби дитини, потреби дітей-сиріт, опікунські потреби, класифікація потреб дитини, опікунська педагогіка, педагогіка опіки.

Питання для обговорення

1. Предмет і функції опікунської педагогіки.
2. Опікунська педагогіка та її зв'язок з іншими педагогічними науками.
3. Потреби дитинства.
4. Класифікація потреб дитини в опікунській педагогіці.
5. Потреби дитини відповідно до основних сфер розвитку (А. Кельм).

Питання для самостійної роботи

1. Опікунська педагогіка як спеціальність у закладах вищої освіти.
2. Професія педагог-опікун у європейських закладах освіти.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення дефініції «опікунська педагогіка».
2. Висвітліть зв'язок опікунської педагогіки з іншими науками.
3. Педагогіка опіки і соціальна педагогіка: спільне та відмінне.
4. Обґрунтуйте місце і роль опікунської педагогіки в Україні.
5. Охарактеризуйте класифікацію потреб дитини за М. Тишковою.
6. Дитина й ієрархічна модель потреб А. Маслоу.
7. Класифікація опікунських потреб А. Кельма.
8. Р. Врочинський та його внесок у розвиток опікунської педагогіки.
9. С. Бадора про потреби дитини-сироти.
10. Х. РадлОбґрунтуйте потреби дитинства у сучасних умовах.

12. Висловіть власну точку зору: «для задоволення потреб дитини потрібна одночасно опікунська, виховна і дидактична діяльність».

Методичні рекомендації

Під час вивчення *першого* питання варто згадати, що поняття «опікунська педагогіка» активно використовується в європейських країнах ще з 1960-х рр. Найбільшого розвитку як навчальна і наукова дисципліна, педагогічна спеціальність вона досягла у Польщі. Рекомендуємо ознайомитися із визначенням цього терміна, запропонованого польськими науковцями (А. Кельм, З. Домбровський, А. Вінярська, Г. Гаєвська та ін.).

Предметом опікунської педагогіки є створення необхідних умов для забезпечення потреб дітей та молоді, з метою розвитку їхньої особистості; мета і завдання опіки; форми опіки; опікунсько-виховний процес; система опіки; відносини між опікуном та підопічним.

При вивченні функцій опікунської педагогіки доцільно опиратися на посібник З. Домбровського, в якому обґрунтовано такі функції: забезпечення інформацією про потреби дитини; діагностика зовнішніх і внутрішніх умов опікунсько-виховного процесу; визначення ефективних форм, принципів та методів опіки; підготовка методичних рекомендацій; підвищення кваліфікації педагога-опікуна; нагромадження знань з теорії міжлюдської опіки, опікунського виховання та їх систематизація .

Далі потрібно розкрити завдання опікунської педагогіки. Одним з головних завдань є підготовка кадрів для роботи у різних опікунсько-виховних інституціях з різними віковими категоріями.

У *другому* питанні варто розкрити історію становлення опікунської педагогіки. Доцільно згадати, що у 1961 р. Х. Радлінська вперше виокремлює термін «опікунська педагогіка» у підручнику «Соціальна педагогіка». Автор виділила її як окрему спеціалізацію, яку необхідно здобути для надання професійної допомоги дітям чи дорослим. Опікунську педагогіку як розділ соціальної педагогіки

виділив також Р. Врочинський. Потрібно згадати, що з 1973 р. завдяки Є. Волчику опікунська педагогіка стала самостійною навчальною та науковою дисципліною у Польщі, а згодом в інших європейських країнах.

Рекомендуємо детально ознайомитися з діяльністю Асоціації опікунської педагогіки Комітету педагогічних наук Польської академії наук та її внеском у розвиток цієї науки. У 1990-х рр. у багатьох університетах Польщі відбулося відкриття спеціальності «опікунська педагогіка». До провідних науковців, які займаються проблемами опікунської педагогіки, належать: С. Бадора, Ю. Бронгель, М. Коланкевич, Г. Мушинський, А. Мацяж, Б. Матияс, Б. Смолінська-Тайсс, З. Стельмашук тощо.

Серед українських науковців означена проблема знайшла висвітлення у працях О. Карпенко [6], І. Курляк [9]. Теорія і практика опікунської педагогіки в Україні та Польщі упродовж ХІХ–ХХІ ст. висвітлена у четвертому томі багатотомного видання «Розвиток української та польської освіти і педагогічної думки (ХІХ–ХХІ ст.)» за редакцією Д. Герцюка й І. Мищишин [13]. Зміст цього видання розкриває внесок українських авторів у розвиток опіки над дітьми у вітчизняній педагогічній теорії і практиці.

При вивченні *третього* питання необхідно згадати про ієрархічну модель класифікації потреб А. Маслоу (1997). Загальновідомо, що передовсім дитині потрібно забезпечити базові (фізіологічні) потреби, а згодом потребу безпеки, соціальні потреби, потреби у повазі та самовираженні. Однак цього недостатньо для її розвитку, навчання та виховання. Дорослі (батьки, опікуни) повинні піклуватися про особистість дитини, її захоплення (музика, танці), внутрішні переживання. Дитина повинна відчувати себе потрібною, почутою та готовою не тільки отримати допомогу (опіку), але й згодом надати її іншим.

В. Оконь визначає потребу як «стан, в якому особа відчуває бажання заповнити якусь прогалину, наприклад, у забезпеченні умов життя, дотримання якості життя, у досягненні спеціального статусу тощо. Потреби дитинства – своєрідні особистісні характеристики

дітей (у розумінні дитинства до 18 років), вроджені і набуті, задоволення яких обумовлює якість життя, усесторонній розвиток, пристосування до людського світу і знаходження у ньому свого місця. Загальні потреби властиві усім людям. Потреби дитини – складова сфери людських потреб, класифікація яких є досить різноманітною» [2, с. 45].

Проблеми потреб дітей та потреб дитинства обґрунтовано у педагогічній спадщині Я. Корчака [14]. Українські науковці в останні десятиріччя чимало уваги приділяють різним проблемам – самовиховання дитини (В. Кушнір), батьківській опіці у спадщині Я. Корчака і В. Сухомлинського (С. Іщук), педагогічному інструментарію опіки (С. Денисюк, Х. Дзюбинська, Т. Забута, В. Кушнір, В. Мисько, Н. Савченко, В. Ханенко, М. Чепіль, Ю. Яким). Науковці привертають увагу на використання різних форм самоврядування, співуправління, спільне ведення домашніх і колективних справ у Будинку сиріт, Нашому домі, метою яких є підготовка дитини до самостійного життя, формування уміння і навичок брати відповідальність за прийняті рішення та їх виконання. Опіка і виховання дітей у міжвоєнний період Польщі розглядалося у контексті теорії розвитку Б. Суходольського, концепцій педагогіки культури Б. Наврочинського, С. Гессена, творчої школи Г. Ровіда.

Доцільно детальніше ознайомитися з класифікацією потреб дитини за З. Домбровським (підготовка до самостійного життя).

У *четвертому* питанні акцентувати увагу варто на класифікації потреб дитини (дитинства), які запропонували відомі вчені (В. Оконь, З. Домбровський, Х. Мушинський, К. Обуховський, М. Тишкова). Рекомендуємо охарактеризувати та здійснити порівняльний аналіз моделей класифікації потреб дитини.

Дефініцію «опікунська потреба» М. Тишкова трактує як групу чинників, які зумовлюють небезпечну ситуацію, яка може перерости у реальну загрозу для життя дитини. Необхідно пам'ятати, що для забезпечення потреб дитини необхідний індивідуальний підхід опікуна до виконання опікунських, виховних, дидактичних завдань. Варто проаналізувати класифікацію потреб дитини, яку розробила

М. Тишкова: «прив'язаність, розумова і суспільно-чутлива стимуляція, стабільність оточення, зростання і розвиток, значення і важливість, предметної (ігрової) активності у середовищі, підтримка, взірець; партнерські відносини; почуття власної totoжності і цінності; експериментування при виконанні різноманітних соціальних ролей» [2, с. 46].

Доцільно розглянути два етапи діяльності – діагностичний, реалізаційний, які мають на меті забезпечити опіку дитині. Перший етап проходить у такій послідовності: повідомлення потреби у опіці; діагностика ситуації та визнання потреби у опіці; прийняття рішення про надання опіки та її форми; власне здійснення такої опіки. У наступному етапі (реалізаційному) відбувається входження дитини у відповідну форму опіки (середовище), виконання поставлених завдань (навчання), самостійне проживання та вирішення побутових проблем, пошук роботи, надання підтримки після повноліття [6, с. 14–16].

У *п'ятому* питанні варто зацентувати увагу на розробленій А. Кельмом класифікації опікунських потреб: сімейні, шкільні, оточення, фізіологічні. Педагог виокремлює чотири групи:

- 1) потреби, що виникають із засад функціонування сім'ї;
- 2) потреби, пов'язані з діяльністю школи;
- 3) потреби, пов'язанні з активністю дитини за місцем проживання;
- 4) потреби, що виникають із властивостей організму дитини» [2, с. 46–47].

У першій групі потрібно перелічити чинники: позбавлення опіки (соціальне та природне сирітство, а також тривала відсутність батьківської опіки); відсутність опіки через професійну зайнятість батьків; відсутність матеріальних засобів; проживання у неблагополучній сім'ї. До потреб, які пов'язані з діяльністю школи, належать: безпека дитини (на перерві, під час занять); труднощі у школі (у навчанні, невиконання домашніх завдань через проблеми у сім'ї); обмежений доступ до професійної середньої школи. Третя група – потреби, які зумовлені активністю дитини у середовищі:

індивідуальна активність (у грі, гуртків); соціальні контакти (дружні відносини з однолітками); соціальна користь. До четвертої групи відносять ті, які необхідні для поліпшення становища дітей з особливими потребами.

Сьогодні надзвичайно актуальним, на думку Ж. Петрочко, є надання оцінки потребам як основі планування та надання соціальних послуг сім'ям з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Література

Основна:

1. Завгородня Т., Плугатор І. Теорія і практика опіки дітей і молоді в Україні (1945–1990 рр.) : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2012. 208 с.

2. Карпенко О. Опіка над дітьми у Польщі : навчальний посібник для підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти напрямів підготовки: дошкільна освіта, початкова освіта, соціальна педагогіка. Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2016. 238 с.

3. Конвенція про права дитини : прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН, від 20 листопада 1989 року та набула чинності 2 Кремень В. Соціальний розвиток дитини в системі освіти. *Дайджест педагогічних ідей та технологій «Школа-парк»*. 2001. № 3–4. С. 10–14.

4. Опіка над дітьми в добу трансформації суспільного устрою : монографія / Т. К. Завгородня, Н. В. Лисенко, Д.-К. Мажец, Б. М. Ступарик. Івано-Франківськ – Ужгород : Мистецька лінія, 2002. 152 с.

Додаткова:

5. Артющкіна Л. М., Полянничко А. О. Сирітство в Україні як соціально-педагогічна проблема (соціально-правовий аспект). Суми : Сумський ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2002. 268 с.

6. Карпенко О. Потреби дитини крізь призму опікунської педагогіки Польщі. *Science and Education a New Dimension*. Budapest, 2015. Т. III (32). Issue 63. С. 14–17.

7. Карпенко О. Є. Технологія організації педагогічної взаємодії в опікунсько-виховній діяльності. *Проблеми особистості в освітньому просторі*

держави: матеріали круглого столу, м. Львів, 15 квітня 2015 р. Львів : ЛьвДУВС, 2015. С. 57–60.

8. Кулачківська С. Новий погляд на стару проблему. *Дошкільне виховання*. 2002. № 7. С. 15–17.

9. Курляк І. До питання про становлення і розвиток опікунської педагогіки в Україні і Польщі. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип. 137. Педагогіка та психологія. Чернівці, 2002. С. 112–119.

10. Кушнір В. Дитинство та права дітей у педагогічній спадщині Януша Корчака та Василя Сухомлинського. *Науковий вісник* : зб. наук. праць. Одеса, 2001. С. 44–48.

11. Опіка і виховання дітей : історія і сучасність: зб. наук. праць / за ред. Марії Чепіль. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ, 2010. 384 с.

12. Петрочко Ж. В. Оцінка потреб як основа планування та надання соціальних послуг сім'ям з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2007. № 11. С. 96–97.

13. Розвиток української та польської освіти і педагогічної думки (XIX–XXI ст.). Т. 4. Теорія і практика опікунської педагогіки в Україні та Польщі (XIX–XXI ст.) : зб. наук. праць / за ред. Д. Герцюка, І. Мищишин. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 432 с.

14. Яким Ю. Дитинство у виховній системі Януша Корчака. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського* : зб. наук. праць. 2010. Вип. 7. С. 132–137.

Тема 3

ГЕНЕЗА ОПІКИ НАД ДИТИНОЮ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ

Основні поняття: опіка над дитиною, опікунські потреби, теорія міжлюдської опіки, інституційні форми опіки, педагогічні ініціативи у сфері опіки.

Питання для обговорення

1. Методологічні підходи дослідження опіки над дітьми як історико-педагогічного явища.
2. Витоки ідей опіки над дітьми.
3. Педагогічні ініціативи у сфері опіки у XVIII–XIX ст.
4. Теоретичні ідеї та нагромадження досвіду опікунської діяльності у XX ст.
5. Реформування опіки над дітьми у педагогічній теорії і практиці на початку XXI ст.

Питання для самостійної роботи

1. Казимир-Антоні Єжевський – організатор Товариства сиротинських гнізд, костюшковських сіл.
2. Юзеф-Чеслав Бабіцький – засновник сімейної системи в установах повної опіки над дитиною.
3. Броніслав Маркевич – організатор опікунсько-виховних установ для хлопців.
4. Хелена Радлінська – теоретик опіки над дитиною.
5. Зробити порівняльний аналіз поглядів К.-А. Єжевського і Ю.-Ч. Бабіцького на опіку і виховання дітей (результати аналізу оформити в таблиці).

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте гуманістичний, антропологічний та аксіологічний підходи дослідження проблеми опіки над дітьми.

2. Висвітліть сутність культурологічного, герменевтичного та парадигмального підходів дослідження проблеми опіки над дітьми.
3. Проаналізуйте передумови розвитку опіки над дітьми в європейських країнах.
4. Розкрийте педагогічні ініціативи у сфері опіки у XVIII–XIX ст.
5. Перелічіть науково-теоретичні ідеї опіки над дітьми XX ст., розкрийте їх сутність.
6. Виокреміть ключові ідеї опікунсько-виховної роботи дітьми та їх значення для сучасної педагогіки.
7. Розкрийте внесок Х. Радлінської у розвиток теорії опіки.
8. Охарактеризуйте ідеї опіки у творчому доробку Б. Маркевича.
9. Виокреміть ідеї опікунського виховання та їх реалізацію К. Єжевським.
10. Охарактеризуйте опікунську систему Януша Корчака.
11. Висвітліть ключові ідеї реформування концептуальних засад опіки над дітьми на початку XXI ст.

Методичні рекомендації

Перше питання варто аналізувати, виходячи з методологічного концепту вивчення опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці, опікунського виховання, який представлений взаємодією наукових підходів, що дає змогу розглянути й проаналізувати витoki опіки, опікунської педагогіки, її еволюцію, задоволення потреб дитини і потреб дитинства в історичній ретроспективі. До методологічних підходів дослідження феномену «опіки над дітьми» як історико-педагогічного явища відносимо: гуманістичний, антропологічний, аксіологічний, системний, діяльнісний, конкретно-історичний, культурологічний, герменевтичний, парадигмальний, синергетичний, феноменологічний, наративний [6, с. 116–120].

Характеризуючи кожен з цих підходів, варто звернути увагу на ставлення до дитини, вивчення можливостей задоволення потреб дитини, її цінностей, на підхід до дитини як предмет виховання,

формування опікунсько-виховної діяльності сімейних та інституційних форм опіки, взаємозалежність між елементами та складовими, тлумачення змісту опіки у педагогічній теорії, опікунської практики з урахування детермінант розвитку досліджуваного феномену.

Важливо звернути увагу на те, що соціальне тло опіки над дітьми відтворюється й аналізується з суб'єктивної позиції (моделі) педагога, порівнюючи різні підходи. Концепції К. Ушинського, А. Макаренка, К. Єжевського, Г. Йордана, В. Сухомлинського та інших педагогів базувалися на цінностях, духовних традиціях народу, пізнанні природи людини як істоти діяльної, її матеріального і духовного компонентів, на розвиток якої має вплив середовище і виховання. Реалізація педагогічних засад опіки над дитиною знайшла відображення у теорії і практиці.

Вивчення *другого* питання рекомендуємо розпочати з характеристики XII ст., коли у Кракові було створено спеціалізований заклад, який здійснював опікунську діяльність та надавав допомогу вагітним й покинутим дітям. Першим опікунським закладом (сучасний інтернат), у якому бідні школярі знайшли домівку, харчування та засоби для навчання була Краківська академія (1409). Важливу роль у порятунку тисячі дітей-підкидьків тривалий час (до поч. XX ст.) відіграла конструкція «вікно життя», яка була вмонтована у стінах монастирів.

Зазначимо, що у XVII ст. негативний вплив на долю дітей-напівсиріт, коли помирав батько, а його обов'язки виконував інший родич, мала інституція «дядька». Також потрібно згадати і про діяльність королеви Марії-Людвіки, яка доручила створення дитячих притулків сестрам милосердя. У цей період опіку над знедоленими дітьми здійснювали лікарні та відповідні заклади при парафіях, де їх змушували до тяжкої праці.

Варто відзначити внесок П.-Г. Бодуена – ініціатора, засновника прийомної сім'ї у Польщі, який у 1717 р. відкрив сиротинець для покинутих немовлят (закритий через переповненість та високу смертність), а у 1736 р. – клініку для таких дітей. Згодом опіку над

дітьми забезпечувало Варшавське Добродійне Товариство (1814), яке організовувало світлиці, садочки, літні табори. Цікавою для вивчення є діяльність графа С. Скарбка та його «Інститут для сиріт і убогих» (1840–1939). Через 50 років його функціонування у закладі здобули освіту більше 1000 дітей.

Значний внесок у розвиток опіки над дітьми відіграла Головна опікунська рада, яка у 1859 р. здобула правовий статус та контроль над закладами опіки над дітьми: дитячі будинки, захоронки, лікарні. Варто детально ознайомитися із її функціями.

На початку XIX ст. поширеними стали «сиротинські гнізда», засновником якого був К. Єжевський. На увагу заслуговує його праця «У справі організації крайової опіки над дітьми в Галичині» (1908). Вважав, що вихованням повинні займатися батьки або прийомні сім'ї. У «сиротинських гніздах» опікуни-господарі доглядали за дітьми та спільно працювали на господарстві. Опіка над дітьми-сиротами та безпритульними під час Першої світової війни здійснювалася із закликом «Рятуймо дітей».

Третє питання рекомендуємо розпочати з вивчення основних напрямів педагогічної діяльності С. Конарського (1700–1773). Завдяки навчанню у провідних західних університетах, у Варшаві (1740) відкрив шляхетний коледж для синів магнатів та шляхти.

Інша визначна постать Г. Йордан, засновник парку для спортивних ігор, гімнастики. Основні напрями його діяльності: педагогічна, лікарська та суспільствознавча. Будучи домашнім лікарем Габсбургів, завжди допомагав бідним та робітничим сім'ям. Зробив значний внесок у галузі акушерства, двічі був обраний деканом медичного факультету Ягелонського університету. Г. Йордан був організатором та головою Товариства опіки здоров'я та Товариства лікарської самопомоги. Виступав ініціатором поліпшення умов навчання, занять з фізичного виховання у народних школах (гімнастика), підвищення вчительської зарплати.

Першим організатором опікунсько-виховних установ для безпритульних хлопців (1892) був священик Б. Маркевич (1842–1912). У цьому закладі були народна та професійна школа, гімназія,

цехи та майстерні, у яких діти здобували різні професії. Акцентував увагу на відпочинку дітей у літніх таборах, прогулянках, розвагах та іграх на дворі. Надавав вагомого значення індивідуальному підходу до кожної дитини та її міцному емоційному зв'язку з опікуном. До основних форм і методів опікунсько-вихованої роботи відносив нагороду, покарання (не фізичне), виховання через працю, спорт. Детальніше варто розглянути педагогічну діяльність Товариства помірність і робота (1896).

Значний внесок у розвиток опіки над дітьми зробив С. Маркевич (1839–1911), який у 1881 р. заснував Товариство літніх таборів у 1881 р. Такий табір було призначено для варшавських дітей сиріт та бідних кволих дітей, які були схильні до туберкульозу чи після хвороби. Спільно з однодумцями розробив порядок дня, норми харчування, методичні рекомендації для опікунів та забезпечив необхідними матеріальними засобами. Згодом така форма діяльності набула поширення на інших польських землях. С. Маркевич уважав, що у таборах постійно потрібно проводити бесіди, екскурсії, ігри тощо.

При вивченні *четвертого* питання необхідно згадати про опікунську діяльність таких педагогів як Ю.-Ч. Бабіцький, В. Блізінський, К. Єжевський, О. Камінський, Я. Корчак, К. Лісецький та ін.

Ю.-З. Бабіцький (1880–1952) педагогічну діяльність розпочав як вчитель польської мови та керівник бурси ім. 3 Травня у Прушкові (1915). У 1917 р. став директором Опікунської Ради у цьому місті. Працював радником відділу опіки над дітьми і молоддю, а згодом його керівником у Міністерстві праці і суспільної опіки. Значний вклад здійснив у підготовку закону «Про суспільну допомогу» (1923), де ключовим завданням реформування опіки над дітьми вважав професійну підготовку вихователів та створення наближених до сімейних умов перебування дітей в опікунських закладах. З метою профілактичної та ресоціалізаційної діяльності був співзасновником гуртка опіки над дітьми та молоддю у Варшаві. Особисто проводив курси для вихователів, був викладачем у Вільному Університеті

Польщі, Інституті спеціальної педагогіки ім. Марії Гжегожевської, Студії Громадської праці у Львові. У 1938 р. провів Перший Загальнопольський Конгрес Дитини. Рекомендуємо виокремити теоретико-методичні засади опіки над дітьми у його педагогічному доробку (систематизація форм опіки над дітьми, популяризація опіки, права дитини та вихователів).

Визначною постаттю в опікунській педагогіці є В. Блізінський (1870–1944), який з метою підвищення рівня грамотності селянства організував притулки (подібні до народних шкіл). Перебування в інтернаті було платним (проживання, харчування), тоді як навчання – безкоштовним. У 1908 р. за його ініціативи було збудовано Народний дім, у якому проводили лекції, бесіди, курси, читацькі вечори, оркестр. В. Блізінський був засновником сиротинця (1921), який включав семикласну школу і ремісниче училище, вчительської семінарії, професійної жіночої школи, яка згодом увійшла до структури сиротинця. У 1931 р. була відкрита станція опіки над матір'ю і дитиною, 1933 р. – осередок здоров'я.

Засновником інституційних форм опіки є К. Єжевський (1877–1948). Він зумів об'єднати різні опікунські товариства і комітети у Товариство опіки над дитиною. У 1908 р. організував Товариство сиротинських гнізд на Галичині, які були повністю знищені під час Першої світової війни, а після неї – відновлені. Спроба створити костюшковське село з декількох гнізд на одній території була схвалена, але реалізована після Другої світової війни. Більше тисячі дітей виховувалися у цих закладах. У 1947 р. відбулося об'єднання двох вищезгаданих товариств в одне Товариство сиротинських гнізд та костюшковських сіл.

У *п'ятому* питанні необхідно зосередити увагу на вивченні творчого доробку Я. Корчака, О. Камінського, К. Лісецького, Х. Радлінської та В. Шенайха.

Я. Корчак (1878–1942) упродовж 30 років був директором сиротинця «Дім Сиріт», у якому вихователем працювала С. Вільчинська. Спільно з М. Фальською працював над відкриттям сиротинця «Наш Дім». У цих інституціях проживали діти від 7 до 14

років. В основу його опікунсько-виховної системи була покладена гуманістична педагогіка. Акцентував увагу на співпраці вихователів з дітьми, які, на його думку, повинні знаходити індивідуальний підхід до кожного підопічного. Я. Корчак уважав, що вихователь має бути гуманним, креативним, освіченим, демократичним, духовним, моральним, позитивно ставитися до вихованців. Важливими є саморозвиток, самопізнання та самореалізація. Рекомендуємо детальніше ознайомитися з біографією педагога та його творами «Виховні моменти», «Як любити дитину», «Право дитини на повагу».

О. Камінський (1903–1978) тривалий час займався харцерською, науковою та громадською діяльністю. У 1933 р. маючи харцерську спеціальність – робота з юнаками, працював керівником харцерських інструкторських шкіл. З 1945 р. працював на кафедрі соціальної педагогіки у Лудзькому Університеті, де через два роки захистив дисертацію «Харцерські методи у шкільному вихованні і навчанні». У 1957 р. захистив докторську дисертацію на тему: «Передісторія польських молодіжних союзів», з 1966 р. – надзвичайний професор гуманітарних наук у Лудзькому Університеті. Наукові зацікавлення: соціальна педагогіка, опіка над дітьми, національна толерантність, виховна система, методологічні засади соціальної педагогіки, суспільна геронтологія.

Аналізуючи діяльність К. Лісецького (1902–1976), необхідно згадати, що його дитинство пройшло у бурсі, керівником якої був Ю. Бабіцький. Упродовж багатьох років працював у Газетному клубі, де й отримав прізвисько «дзядек». Тісно співпрацював з Товариством сиротинських гнізд К. Єжевського, а упродовж 1927–1931 рр. був віце-президентом Союзу професійних вихователів польських виховних установ. У 1928 р. заснував Товариство друзів дітей вулиці та державний дитячий будинок «Осередок» (Сьвідже, Польща). Наголошував, що будь-який виховний заклад для дітей має бути відкритого типу. У його установі не існувало письмових правил, опіку здійснювали тітки та дядьки, а також старші вихованці. Піклувалися і про відпочинок дітей та відправляли їх у літні табори.

Покаранням була заборона відвідувати заклад, а нагородою – поцілунок дідуся.

Неодмінно варто розглянути такі визначні постаті як Х. Радлінська – творця опікунської педагогіки, а також В. Шенайха – організатора служби охорони здоров'я, опіки над дітьми.

Література

Основна:

1. Завгородня Т., Плугатор І. Теорія і практика опіки дітей і молоді в Україні (1945–1990 рр.) : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2012. 208 с.

2. Карпенко О. Аксіологічний вимір педагогічної спадщини Я. Корчака у контексті української педагогіки. *Педагогічний альманах* : зб. наук. праць. Вип. 23. Херсон : РІПО, 2013 С. 271–276.

3. Карпенко О. Опіка над дітьми у Польщі : навчальний посібник для підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти напрямів підготовки: дошкільна освіта, початкова освіта, соціальна педагогіка. Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2016. 238 с.

4. Чепіль М. Теоретико-методологічні аспекти опіки і виховання: зіставний аналіз. Опіка і виховання дітей. Історія і сучасність : зб. наук. праць / за ред. М. Чепіль. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2010. С. 42–51.

Додаткова:

5. Карпенко О. Виховання особистості у контексті антропологічних ідей Костянтина Ушинського. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія* : зб. наук. пр. Вип. 41 / ред. кол. : В. І. Шахов (голова) та ін. Вінниця : ТОВ «Планер», 2014. С. 312–315.

6. Карпенко О. Опіка над дітьми у Польщі: історико-педагогічний аспект: монографія. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2017. 658 с.

7. Петрочко Ж. В. Оцінка потреб як основа планування та надання соціальних послуг сім'ям з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2007. № 11. С. 96–97.

8. Полянничко А. О. Генеза сирітства в Україні : історичний та соціально-педагогічний аспекти. *Педагогічні науки*. Суми, 2006. С. 125–132.
9. Савченко Н.С. Становлення і розвиток позашкільної освіти і виховання у Польщі (XVIII–XX ст.). Ч. 1. Громадсько-педагогічні рухи.: монографія. Кіровоград : КОД, 2010. 316 с.
10. Чепіль М. М. Лікувальна педагогіка Януша Корчака. *Людинознавчі студії* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. *Серія: Педагогіка*. Дрогобич, 2016. Вип. XIX. С. 81–92.
11. Яким Ю. Розвиток опіки над дітьми-сиротами у Польщі (історико-педагогічний аспект). *Наукові записки*. *Серія: Педагогічні науки*. Вип.87. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. С. 193–196.
12. Яким Ю. Форми і види опіки над дітьми-сиротами у творчому доробку Ю.Ч. Бабіцького. *Опіка і виховання дітей. Історія і сучасність* : зб. наук. праць. Дрогобич : Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ, 2010. С. 81–89.

Тема 4

ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОПІКИ І ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ

Основні поняття: опіка над дитиною, опіка, виховання, опікунське виховання, опікунсько-виховна діяльність, методи, форми і засоби у сфері опіки і виховання дітей.

Питання для обговорення

1. Теорія і практика опікунського виховання.
2. Педагогічний інструментарій опіки і виховання дітей у закладах дошкільної освіти.
3. Методи опіки. Форми опіки.
4. Зміст і методи опіки і виховання дітей в освітньо-виховних установах.
5. Опікунсько-виховна діяльність школи.

Питання для самостійної роботи

1. Нормативно-правове забезпечення опікунсько-виховної діяльності освітньо-виховних установ.
2. Ключові ідеї Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування».
3. Форми і методи опіка над дітьми дошкільного віку у соціальному середовищі.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте опікунську політику держави щодо захисту прав дітей
2. Висвітліть зміст виховання й опіки, виховання через опіку
3. Охарактеризуйте значення соціального середовища у задоволенні опікунських і виховних потреб дитини.
4. Визначте основні ідеї теорії опікунського виховання.

5. Виокреміть актуальні для сьогодення практичні засади опіки над дітьми.
6. Проаналізуйте педагогічний інструментарій опіки і виховання дітей у закладах дошкільної освіти.
7. Розкрийте методи опіки над дітьми.
8. Обґрунтуйте доцільність використання того чи іншого методу опіки дітей в освітньо-виховних закладах.
9. Виокреміть доцільність використання форм і методів опікунсько-виховної діяльності школи.
10. Визначте найбільш поширені форми опіки над дітьми у регіоні. Поясніть, чому саме ці форми використовуються.

Методичні рекомендації

При вивченні *першого* питання доцільно звернути увагу на досвід у сфері опіки над дітьми в європейських країнах. Фостерне виховання передбачає тривале перебування дитини у прийомній сім'ї та спілкування із біологічною сім'єю. «Mainstay» – тимчасовий (до декількох місяців) догляд за дітьми (11–17 років), які опинилися у складних життєвих умовах. Варто зазначити, що у Великобританії фостерне виховання поділяється на державну та приватну опіку над дітьми. Таку форму опіки над дітьми перейняла Угорщина, а також почала організовувати державні з курси з підготовки професійних батьків. Детальніше варто розглянути позитивні сторони форстерного виховання.

Велику увагу звертають на профілактику соціального сирітства та співпрацюють з батьками, які перебувають у складному становищі. Опіка створює усі необхідні умови для виховної діяльності, тоді як виховання пропонує методи для розвитку особистості. Цікавим є твердження Я. Мацяшкової, яка закликає поєднувати виховну та опікунську діяльність, стверджуючи, що під «опікою» необхідно розуміти не тільки забезпечення умов для навчання, проживання дитини, а й тісну співпрацю батьків з вихователем, від якого залежить її доля.

Пропонуємо за основу взяти таке визначення «опікунське виховання – це формування в індивідів таких форм емоційної та практичної активності (так званих рис поведінки, завдяки яким при неможливості задоволення певної потреби формуються відхилення у розвитку особистості; 2) стимулювати позитивні зміни в особистості, яка вже характеризується певними емоційно-мотиваційними відхиленнями» [3, с. 114].

До принципів опікунського виховання варто віднести: принцип виховної спрямованості опіки; принцип індивідуалізації (індивідуальний підхід до забезпечення потреб дитини); принцип диференційованого підходу до використання засобів опіки; принцип активності дітей у задоволенні потреб; принцип створення необхідних умов для розвитку дитини; принцип справедливої опіки; принцип взаємодії соціальних інституцій у задоволенні потреб; принцип професіоналізації опікунів.

У *другому* питанні варто зазначити, що система дошкільної освіти у країнах Європи є розвиненою: від двотижневих ясел-садочків, мікросадків до дитячих садочків з повним чи частковим перебуванням. Основне кредо ЗДО – це підготовка дитини до життя, розвиток її практичних умінь, самостійності. Одним із ключових завдань ЗДО є всебічний розвиток особистості. Рекомендуємо детальніше розглянути такі функції ЗДО: виховну, опікунську, діагностично-терапевтичну та дидактичну.

Необхідно наголосити, що зміст опікунської діяльності ЗДО слід наповнити історичною та культурною спадщиною свого народу. Сучасні ЗДО щораз більше проводять консультації з батьками, які допомагають у подоланні складних виховних проблем. Щодо проявів психогенних та соціогенних потреб дитини вихователь повинен залучати її до ігрової діяльності та сформувавши правильне розуміння сприйняття дорослими їхньої особистості. Ще одне із завдань ЗДО – навчити дитину спілкуватися з однолітками та дорослими, прищепити етичні норми поведінки та підготувати до навчання у школі. Упродовж останніх років однорічна дошкільна освіта або відвідування дитиною підготовчої групи є обов'язковими.

У *третьому* питанні варто акцентувати увагу на методі індивідуальних планів роботи з дитиною та її сім'єю (далі – ІПР), який в Україні з 2019 р. активно використовують вихователі для роботи в інклюзивних групах. Такий план укладається вихователем за погодженням психолога та інших педагогів на основі інформації про психічний та фізичний стан дитини, відносин у сім'ї і особистих проблем. Цінним є те, що завдання у такому плані розроблені і для батьків. Вихователь має право проводити діагностику сім'ї, вносити зміни та коригувати план. Цей метод використовують в опікунсько-виховних закладах будь-якого типу. Варто детальніше проаналізувати роль ІПР під час влаштування дитини у прийомну сім'ю. Такий метод має зміцнювальний вплив на дитину та її нову сім'ю. Для підлітків метод ІПР максимально наповнений завданнями щодо виховання самостійного та підготовки до дорослого життя. Цікавою для вивчення є програма PRIDE (Сімейна прийомна опіка/Усиновлення). Цей метод дає змогу здійснити глибокий психологічний аналіз, допомагає скласти план роботи з урахуванням індивідуальних особливостей дитини.

Щодо вивчення форм опіки над дітьми пропонуємо детально ознайомитися з досвідом Польщі. Виокремлюють: повну (будинки дитини, прийомні сім'ї) та часткову опіку (світлицю, школу, ЗДО); родинну та інституційну опіку; духовну, психологічну, педагогічну, матеріальну, медичну, правову. Також виділяють такі форми опікунсько-виховної діяльності: для малої дитини (ясла, садочки); шкільну (виховні осередки, світлицю, інтернат); інституційну (сиротинці, будинки дитини); заступницьку (сімейні будинки дитини, прийомні сім'ї, СОС-дитячі містечка); реабілітаційну (спеціальні школи для дітей з особливими потребами); консультаційну (центр сім'ї); лікувальні (оздоровчо-виховні заклади). Відповідно до завдань, опікунсько-виховні заклади поділяють на ті, що забезпечують: фізичний, інтелектуальний, соціально-моральний, культурний, всебічний розвиток дитини.

У *четвертому* питанні рекомендуємо проаналізувати діяльність таких опікунсько-виховних закладів: центр допомоги дитині і сім'ї,

місцевий сімейний будинок, місцева світлиця, соціально-терапевтична світлиця. Завдання цих позашкільних закладів полягає у здійсненні опіки й виховання дітей, а саме: розвиток особистості, формування самостійності, поваги до держави та людей, проведення діагностики, організація дозвілля тощо. Важливим є добровільність вибору, самодіяльність, самоуправління та можливість нових знайомств у цих закладах.

Центр допомоги дитині і сім'ї допомагає сім'ї у здійсненні виховних завдань, проводить професійну діагностику проблем та ставить діагнози. Таку опіку надають психіатр, психолог, педагог. Отримати її може дитина, яка проживає у насильстві та покинута батьками. Місцевий сімейний будинок здійснює опікунсько-терапевтичну діяльність для дітей (3–18 років) з неблагополучних сімей, не відриваючи їх від опіки сім'ї. У ньому діють різноманітні гуртки, працюють логопед, психолог, лікар. Місцева світлиця реалізує опікунську, виховну, освітню та терапевтичну діяльність, забезпечує опікою дітей, котрі перебувають у шкільній, сімейній чи особистій кризовій ситуації.

Педагоги використовують як групові, так й індивідуальні методи. Поширеними формами опікунсько-виховної діяльності є логопедичні, корекційні та соціотерапевтичні заняття, спортивні заняття, ігри. Соціально-терапевтична світлиця надає денну опіку дітям (6–16 років), які проживають у неблагополучних сім'ях, складних матеріальних умовах. Педагоги надають психолого-педагогічну підтримку, співпрацюють з сім'ями, допомагають у навчанні, проводять розважальні та соціотерапевтичні заняття, здійснюють профілактику асоціальної поведінки тощо.

У *п'ятому* питанні варто перелічити основні опікунсько-виховні завдання школи: надання опіки учням щодо їхнього здоров'я, сприятливої атмосфери для розвитку; забезпечення опікою бідних учнів (безкоштовне харчування, заняття), школярів з особливими потребами (корекція), дітей шкільного віку, які опинилися у складних життєвих ситуаціях (тимчасова опіка).

Рис.2. Модель опікунсько-виховної діяльності школи

Необхідно проаналізувати організаційно-управлінський, змістовий, технологічний та стимулювально-цільовий рівні опікунсько-виховної діяльності школи.

Варто звернути увагу, що класний керівник (опікун) повинен постійно самовдосконалюватися та саморозвиватися. До ключових його функцій належать:

– аналітична (вивчення індивідуальних особливостей, умов виховання у сім'ї, аналіз формування виховних можливостей педагогічного колективу);

– прогностична (прогнозування результату виховної діяльності, рівнів індивідуального розвитку, перспективи діяльності учнів);

– організаційно-координуюча (розвиток особистості кожного учня, допомога у навчанні та організації шкільного життя, відвідуванні гуртків, професійному самовизначенні тощо);

– комунікативна (допомога в адаптації дитини у колективі, взаєморозуміння між «учителем ↔ учнем ↔ батьками»).

Література

Основна:

1. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 6. 147 с.

2. Завгородня Т., Плугатор І. Теорія і практика опіки дітей і молоді в Україні (1945–1990 рр.) : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2012. 208 с.

3. Карпенко О. Опіка над дітьми у Польщі : навчальний посібник для підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти напрямів підготовки: дошкільна освіта, початкова освіта, соціальна педагогіка. Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2016. 238 с.

4. Карпенко О. Нормативно-правове забезпечення опікунсько-виховної діяльності інтервенційних закладів у Польщі. *Людинознавчі студії* : зб. наук. праць. Випуск двадцять дев'ятий. Частина 1. Педагогіка. Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2014. С. 70–79.

Додаткова:

5. Бадора С. Теорія і практика опікунства в Польщі. Івано-Франківськ : Б.в., 2000. 252 с.

6. Зверева І., Лактіонова Г. Діти у скруті : альтернативи вирішення проблеми. *Практична психологія та соціальна робота*. 1998. № 3. С. 9–11.

7. Карпенко О. Є. Опіка над дітьми у літніх таборах Польщі. *Педагогічний дискурс*. Хмельницький, 2016. Вип. 20. С. 78–82.

8. Поніманська Т.І. Готовність до педагогічних інновацій у контексті гуманістичної педагогіки. *Оновлення змісту і методів дошкільної освіти в Україні*. Вип. 5. Рівне : РДПІ, 1999. С. 10–15.

9. Ступарик Б.М. Опікунсько-виховна функція школи. *Обрії*. 2001. № 1(12). С. 5–7.

10. Сушик Н. П. Соціально-педагогічна робота в інтернатних закладах для дітей-сиріт. *Проблеми педагогічних технологій*. Вип. 1. Луцьк, 2003. С. 249–266.

Тема 5

ФОРМИ ОПІКИ НАД ДІТЬМИ

Основні поняття: інституційні форми, прийомна сім'я, СОС-дитячі містечка, дитячі будинки, опікунсько-виховні заклади, опікунські осередки, інтервенційні заклади, опікунсько-виховна діяльність, опікунська діяльність, релігійна опіка.

Питання для обговорення

1. Прийомна сім'я як опікунсько-виховне середовище.
2. СОС-дитяче містечко як сімейна форма опіки над дітьми.
3. Форми опіки над дітьми у різних соціальних інституціях.
4. Дитячі будинки: методи і засоби виховання дітей.

Питання для самостійної роботи

1. Соціальне сирітство – дитинство в опікунсько-виховних установах.
2. Релігійна опіка.
3. Добродійна діяльність благодійних товариств в Україні.
4. Дитячий будинок сімейного типу.

Питання для самоконтролю

1. Висвітліть сутність поняття «інституційні форми опіки».
2. Розкрийте еволюцію інституційних форм опіки.
3. Охарактеризуйте роль прийомної сім'ї як опікунсько-виховного середовища.
4. Розкрийте педагогічні засади функціонування СОС-дитячого містечка.
5. Проаналізуйте розвиток СОС-дитячих містечок в Україні та Австрії.
6. Висвітліть основні методи виховання дітей у дитячих будинках.
7. Обґрунтуйте засоби виховання у дитячих будинках.
8. Визначте місце і роль соціальних інституцій в опіці над дітьми.

9. Опишіть добродійну діяльність благодійних товариств в Україні.
10. Порівняйте зміст і розвиток релігійної опіки в Україні та однієї з європейських країн.
11. З'ясуйте прогалини в опіці над дитиною в інституційних формах опіки.

Методичні рекомендації

Під час вивчення *першого* питання необхідно зазначити, що форми опіки над дітьми поділяються на інституційні та сімейні. У сучасних умовах інтернати, дитячі будинки закритого типу відходять у минуле, однак ліквідувати їх повністю надзвичайно складно.

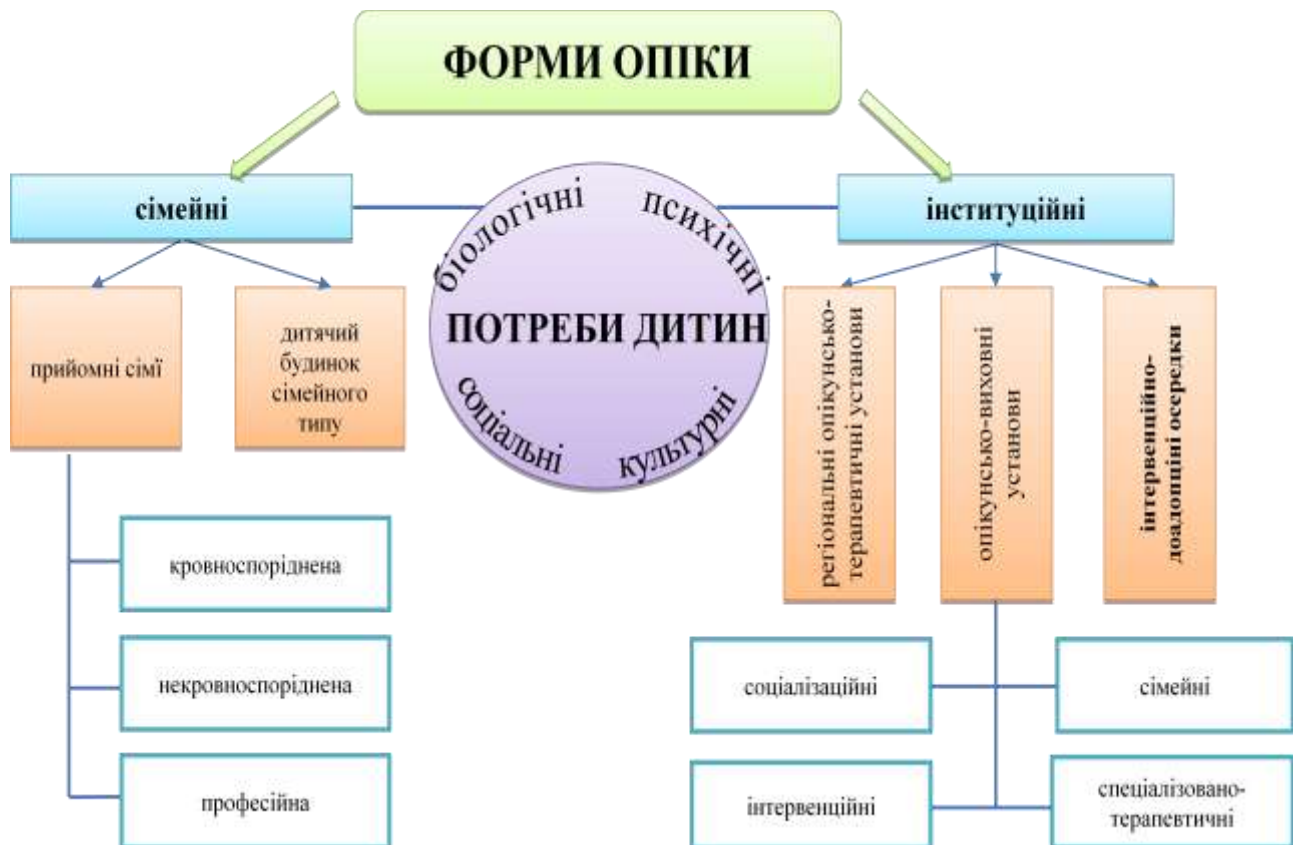

Рис. 3. Форми опіки над дітьми

Рекомендуємо проаналізувати період еволюції інституційних форм опіки від 1950-х рр. Наслідком Другої світової війни була централізація опікунсько-виховної діяльності, а також державна

монополія у сфері освіти. Дітей розміщували в інтернати та опікунсько-виховні заклади. У 1965 р. відбулася новелізація нормативно-правової бази щодо здійснення опіки над дітьми, зокрема Ухвала № 185/1278 «Про розміщення дітей від 3 до 7 років, позбавлених батьківського піклування». У 70-х рр. ХХ ст. держава збільшила матеріальну допомогу на дітей до 18 років, забезпечила медичну опіку й соціальні виплати. Діти дошкільного віку отримали право на безкоштовне відвідування ЗДО. Упродовж 80–90-их рр. прийомна сім'я зазнала значного розвитку та отримала фінансову підтримку, що уможливило забезпечити дитині кращі умови для життя та всебічного розвитку. Рекомендуємо детальніше проаналізувати нововведення, які на початку ХХ ст. відбулися у сфері прийомної сім'ї: способи підтримки прийомної сім'ї, професіоналізації прийомних батьків.

Варто зазначити, що інституція прийомної сім'ї у країнах Європи існує не так давно: більше 30 років (Нідерланди, Велика Британія), більше 10 років (Угорщина, Румунія); на етапі розвитку (Україна, Польща). Популярними сьогодні є прийомні родини або дитячі будинки сімейного типу, зокрема у Білорусі та Україні. Доцільно ознайомитися з інтервенційними типами закладів, які є новою формою опіки над дітьми у Польщі. Вони сприяють розкриттю талантів і саморозвитку дитини. У дитячих будинках цього типу на тимчасовий період розміщують 12–14 дітей, з якими працюють декілька вихователів. Якщо робота з біологічними батьками не приносить результату і повернення додому неможливе, для дітей знаходять прийомну сім'ю.

У Великій Британії таку опіку пропонують багатопрофільні центри, які надають соціальний захист, психотерапевтичну та медичну допомогу. Важливим є те, що усі служби співпрацюють та супроводжують дитину до повноліття. Доцільно ознайомитися з інституційними закладами опіки над дітьми з девіантною поведінкою у США: сімейні дитячі будинки, профілакторії, цілодобові лікувальні центри, дитячі психіатричні центри. Перед розміщенням дитини у прийомну сім'ю, біологічним батькам надають допомогу та

можливість повернути її назад. Позитивним є те, що вихователі та фостерні батьки проходять професійну підготовку, атестацію та ліцензування, а також постійне підвищення кваліфікацій. Рекомендуємо виокремити переваги прийомної сім'ї перед дитячими будинками чи школами-інтернатами: опіка та виховання більше наближене до біологічної сім'ї, професійний підхід до усиновлення, супровід сім'ї.

У *другому* питанні варто розглянути СОС-дитяче містечко як соціально-педагогічну інституцію сімейного типу. Необхідно коротко зупинитися на історії заснування та основних його принципах, методах та формах діяльності. Велика кількість осиротілих дітей після Другої світової війни потребували захисту та опіки. Перше СОС-дитяче містечко було засноване австрійським педагогом Германом Гмайнером у м. Імст (1949). Ключовою ідеєю цієї установи було виховання дітей та піклування про них в умовах, які максимально нагадували перебування у біологічній сім'ї. Діти мають можливість відвідувати додаткові гуртки та заняття. На території містечка розміщені декілька будинків, терапевтичні світлиці, молодіжний будинок, адміністративний корпус. Опікується містечком директор, який виконує не тільки роль керівника закладу, але й друга, порадника. У будинку проживає професійна «матір» та декілька дітей різного віку, а на допомогу приходить «помічниця матері».

Необхідно детально розкрити чотири принципи, на яких ґрунтується діяльність СОС-дитячого містечка: матір, брати і сестри, СОС-дім, СОС-містечко. Основні вимоги, які ставилися до «матерів» раніше, зазнали значних змін. Якщо у 1950-х рр. це була самотня жінка, яка прагнула опікуватися дітьми та любила їх, то сьогодні – це професійна працівниця, яка здобула відповідну педагогічну освіту, додаткові курси «професійних матерів», успішно склала усі іспити та пройшла практику у ролі «помічниці матері». Знання, отримані під час навчання, допомагають краще реалізувати опікунсько-виховну діяльність та сигналізувати про необхідну додаткову допомогу інших фахівців.

Сьогодні у багатьох Європейських країнах заохочують до працевлаштування сімейної пари, однак думки науковців щодо цієї ідеї розходяться. З одного боку, перебування у повноцінній сім'ї дає змогу навчитися будувати відносини з протилежною статтю у майбутньому. З іншого, якщо виникають часті конфлікти, діти знову зазнають травми. Ми дотримуємося позиції щодо доцільності «сімейної пари», оскільки упродовж їхньої діяльності їх супроводжує психолог та педагог. Інформацію про третій та четвертий принцип СОС-дитячого містечка можна знайти у монографії «Педагогічні ідеї Германа Гмайнера (1919–1986)».

Позитивним є професійний підхід до розміщення дітей у сім'ї та їхній супровід, який спільно з матір'ю здійснюють психолог, соціальний педагог, педагог. Дитині допомагають у адаптаційний період, сприяють подоланню негативного життєвого досвіду та, якщо це можливо, відновлення відносин з біологічними батьками. Таку терапевтичну діяльність пропонує центр олігофренопедагогіки: діагностує ситуацію, у якій опинилася дитина (4–6 тижнів); надає психотерапевтичну допомогу (1–6 місяців); забезпечує довготривалу терапевтичну опіку.

Важливою ланкою у структурі СОС-дитячого містечка є молодіжний гуртожиток, до якого переходять 15-річні діти. Відбувається поступова підготовка до самостійного життя та вміння долати щоденні труднощі. У цьому їм допомагають педагоги та соціальні працівники, які навідуються 2–3 рази на тиждень, а також вони мають право звернутися до своїх матерів. Такий супровід сприяє поліпшенню результатів опікунсько-виховної роботи, отриманих у СОС-будинку. Мешканці СОС-гуртожитку можуть проживати до 21 року, потім вони пробують орендувати помешкання та працевлаштуватися. Організація частково дофінансовує орендну плату, допомагає у пошуку роботи. Надання підтримки кваліфікованим персоналом від 3 до 21 років дає змогу виховати всебічно розвинену та впевнену в собі особистість.

У *третьому* питанні необхідно зосередити увагу на функціонуванні адопційно-опікунського осередку. У більшості

випадків до осередку звертаються батьки, які мають проблеми з виконанням виховних та опікунських обов'язків, і діти. Тривалість перебування дітей залежить від їхньої ситуації, до прийняття рішення – куди спрямувати дитину: повернути у біологічну чи розмістити у прийомну сім'ю. Якщо необхідно, то дитину скеровують у притулок, де вона тимчасово може переночувати, поїсти та отримати психологічну, медичну чи соціальну допомогу. До основних завдань вихователя такого закладу належать: діагностика, проведення співбесід з майбутніми опікунами, супровід прийомних і біологічних батьків, проведення тренінгів, терапевтичної роботи, підготовка та підтримка дитини під час переходу у нову сім'ю, розроблення методичних рекомендацій опікунам, батькам, а також налагодження довірливих відносин між дітьми та вихователями.

Доцільно зупинитися на типах вихователів (за М. Анджеевським): крикливий наглядач, прихильник поговорити, добра тітка, істеричний вихователь. Незважаючи на тип вихователя, перед усіма стоїть завдання – підготувати дитину до самостійного життя. Вихованці, які виходять з опікунсько-виховних закладів, найчастіше стикаються з такими внутрішніми проблемами: небажання розповідати про своє походження, про перебування у такій установі та відсутність стартового капіталу.

Сьогодні науковці наголошують на проблемі стигматизації, яка є суспільною реакцією на здобуття певних стигматизаційних властивостей особи, а також формування оточенням такого клейма. А. Гольчинська-Грондас виокремлює такі типи стигматизації дитини: діагностована (відповідний висновок опікунського закладу про рівень інтелектуального розвитку та взаємовідносини з однолітками і дорослими, який передають у школу); внутрішня і зовнішня (негативне ставлення персоналу закладу до вихованців); позаінституційна (організація спеціальних свят, поїздок); позитивне ставлення (надмірна опіка); автостигматизація.

У **четвертому** питанні варто перелічити завдання дитячого будинку: всебічний розвиток особистості, підготовка до життя в соціумі, охорона здоров'я, можливість навчатися у школі, організація

свого часу, допомога в пошуку роботи. У більшості випадків до цього закладу потрапляють діти з дисфункційних сімей, де панують насильство, алкоголь. Як правило, діти звинувачують у такій долі не своїх батьків, а служби, які їх від них забрали. Вихователям доволі складно встановити доброзичливі відносини з дітьми, сповненими агресії. До цього процесу долучені педагоги, соціальні працівники, психологи, які допомагають налагодити відносини з біологічними батьками. Необхідно детально проаналізувати функції дитячого будинку: реадaptaційну (супровід під час адаптації у новій сім'ї, школі); компенсаційну (психотерапевтична допомога); опікунську (піклування про безпеку, побутові умови, психосоціальний розвиток); виховну (всебічний розвиток); профілактичну. Неодмінним є ретельний аналіз сім'ї дитини, який здійснює вихователь з метою встановлення причини відсторонення дитини від сім'ї.

Доцільно розглянути засади функціонування інтервенційного закладу, який опікується дітьми (11–18 років), що потрапили у кризові ситуації та потребують повної опіки, оскільки проживали у невідповідних умовах або без нагляду батьків. Тривалість перебування – від трьох місяців до двох років. Метою таких закладів є: повернення дитини у біологічну або розміщення у прийомну сім'ю чи дитячий будинок. Варто детально зупинитися на таких завданнях: надання невідкладної і тимчасової опіки, психолого-педагогічної, ресоціалізаційної, терапевтичної, медичної допомоги, фізичного та інтелектуального розвитку, забезпечення можливості відвідувати школу.

Серед функцій інтервенційного закладу необхідно виокремити такі: опікунсько-виховну (почуття безпеки, співпраця з батьками); діагностичну (проведення психолого-педагогічних спостережень, розроблення індивідуального плану); вирівнювальну (корекційна, ресоціалізаційна). У такому закладі групи поділено за віком або розвитком, у кожній – від 6 до 16 дітей. Вагоме місце займають технічні, музичні та туристичні гуртки, які забезпечують дитині реалізацію інтересів. До основних завдань вихователя належать

здійснення опікунсько-виховної та дидактичної роботи, організація вільного часу, систематичне спостереження за дітьми.

Література

Основна:

1. Завгородня Т., Пługатор І. Теорія і практика опіки дітей і молоді в Україні (1945–1990 рр.) : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2012. 208 с.

2. Зверева І.Д. Доброчинність в освіті / Ірина Дмитрівна Зверева. *Енциклопедія освіти*. Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 222–223.

3. Карпенко О. Опіка над дітьми у Польщі : навчальний посібник для підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти напрямів підготовки: дошкільна освіта, початкова освіта, соціальна педагогіка. Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2016. 238 с.

4. Сушик Н. П. Соціально-педагогічна робота в інтернатних закладах для дітей-сиріт. *Проблеми педагогічних технологій*. Вип. 1. Луцьк, 2003. С. 249–266.

Додаткова:

5. Буздуган Я. Правові форми та принципи благодійної діяльності як джерела фінансового забезпечення соціально-культурної сфери в Україні. Віче. Київ, 2011. №8. С. 17–20.

6. Вовк Л.П. Громадсько-педагогічне сподвижництво в Україні (етапи і особливості). Київ : Пошуково-видавниче агентство, Видавничий центр «Просвіта». 1998. 179 с.

7. Волинець Л. С., Січкарь О. О. Реабілітаційна робота з «дітьми вулиць» у притулках для неповнолітніх. Київ : Калита, 2005. 72 с.

8. Вугрич В. П. Дитячі будинки і школи-інтернати: спроба порівняльного аналізу. *Сучасні підходи до виховання школярів у закладах інтернатного типу*. Київ : Інститут проблем виховання АПН України, 2002. С. 3–12.

9. Карпенко О. Є. Взаємодія сімейної та інституційної форм опіки дітей у Польщі. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери* : зб.

матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ніжин, 5–6 травня 2016 р. Ніжин, 2016. С. 58–60.

10. Карпенко О. Є. Інституційна опіка дітей в окремих країнах Європейського Союзу: європейський досвід. *Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. 29–30 квітня 2014 р. Тернопіль : Стереарт, 2014. С. 83–85.

11. Карпенко О. Є. Опіка і виховання дітей у притулках Німеччини. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2016. № 4(55). С. 83–87.

12. Карпенко О. Є. Релігійна опіка над дитиною у Польщі. *Формування цінностей особистості: європейський вектор і національний контекст* : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф., м. Дрогобич, 26-27 жовтня 2017 р. Дрогобич, 2017. С. 134–137.

13. Карпенко О. Реалізація технології соціально-педагогічного супроводу дітей в опікунсько-виховних установах. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : зб. наук. праць / за заг. ред. В. І. Сипченка. Спецвип. 15. Ч. І. Слов'янськ: ДДПУ, 2015. С. 122–131.

14. Карпенко О. Є. Розвиток інституції прийомної сім'ї як форми опіки над дитиною у Польщі (перша половина ХХ ст.). *Порівняльно-педагогічні студії*. 2015. № 2 (24). С. 5–10.

Про проект «Дитяче містечко». URL : http://pomogaem.com.ua/children_village_ukr.html

Тема 6

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОПІКИ НАД ДИТИНОЮ У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Основні поняття: дитина дошкільного віку, опіка над дитиною, заклад дошкільної освіти, інституції дошкільної освіти, опікунська діяльність, опікунсько-виховна діяльність.

Питання для обговорення

1. Мета і завдання дошкільної освіти.
2. Інституції дошкільної освіти.
3. Тенденції розвитку дошкільної освіти та проблеми опіки над дітьми.
4. Опікун-виховник і дитина – партнери, суб'єкти освітнього процесу ЗДО.
5. Проблеми сімейної опіки та опіки у закладах дошкільної освіти.

Питання для самостійної роботи

1. Сучасні завдання опіки над дитиною у закладах дошкільної освіти європейських країн.
2. Основні напрями діяльності відділення Дитячого фонду України.
3. Діяльність Дрогобицького міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо забезпечення потреб дітей дошкільного віку.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність понять «дошкільне виховання» в опікунській педагогіці.
2. Висвітліть типи закладів дошкільної освіти.

3. Розкрийте основні завдання закладів дошкільної освіти щодо опіки над дітьми.
4. Охарактеризуйте особливості опіки над дітьми в інституціях дошкільної освіти країн ЄС.
5. Здійсніть порівняльну характеристику опіки над дітьми раннього віку в Україні та Польщі.
6. Виокреміть загальні тенденції розвитку дошкільної освіти та розв'язання опікунських проблем.
7. Окресліть актуальні проблеми реформування опіки над дітьми дошкільного віку.
8. Поясніть твердження: «Опікун-виховник і дитина – партнери, суб'єкти освітнього процесу ЗДО».
9. Опишіть проблеми сімейної опіки та опіки у закладах дошкільної освіти.

Методичні рекомендації

Опікунська педагогіка особливу увагу звертає на виховання дітей дошкільного віку, яке здійснюється у сім'ї та закладах дошкільної освіти. Слід зазначити, що кожна держава має національні традиції, особливості та досвід дошкільного виховання. В Україні мету і завдання дошкільного виховання визначає Закон «Про дошкільну освіту».

Мета дошкільної освіти так окреслена у «Базовому компоненті дошкільної освіти»: «сформувати базис особистісної культури дитини через відкриття їй світу в його цілісності та різноманітності як сукупність чотирьох сфер життєдіяльності – «Природа», «Культури», «Людей», «Я» [2, с. 8]. Основне завдання дошкільної освіти полягає у при звичаєнні дитини до життя, вихованні самостійних, творчих особистостей з розвиненим почуттям відповідальності, забезпечення умов для морально-соціального розвитку дитини від народження, допомозі їй «реалізувати свій природний потенціал, орієнтуватися на загальнолюдські та національні цінності». «Засадами нового Базового компонента дошкільної освіти виступили: – визнання самоцінності дошкільного дитинства, його особливої ролі в розвитку особистості; –

збереження дитячої субкультури; – створення сприятливих умов для формування особистісної зрілості дитини, її базових якостей; – пріоритет повноцінного проживання дитиною сьогодення у порівнянні з підготовкою до майбутнього етапу життя; – повага до дитини, врахування індивідуального особистого досвіду дошкільника; – компетентнісний підхід до розвитку особистості, збалансованість набутих знань, умінь, навичок, сформованих бажань, інтересів, намірів та особистісних якостей і вольової поведінки дитини; – надання пріоритету соціально-моральному розвитку особистості, формування у дітей уміння узгоджувати особисті інтереси з колективними; – формування у дітей цілісної, реалістичної картини світу, основ світогляду» [2, с. 4].

Доцільно розкрити завдання дошкільного виховання та опіки у нормативно-правових документах (Міжнародній конвенції ООН про права дитини, законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства»).

Друге питання передбачає окреслення інституцій дошкільної освіти. Вихованням дітей дошкільного віку займаються дитячі ясла, дитячі садочки, заклади дошкільної освіти, материнські центри, цілодобові інтернати, центри розвитку дитини та ін. Вони можуть бути короткотерміновими, денними, цілодобовими. Їхнє завдання – задоволення потреб дитини у вихованні, оздоровленні, догляді, навчанні. Відповідно до завдань, інституції дошкільної освіти виконують опікунську, виховну, дидактичну, діагностично-терапевтичну функції.

В Україні функціонують різні типи закладів дошкільної освіти різних форм власності. Це – ЗДО з неповним робочим днем, з оздоровчими групами, спеціалізовані ЗДО, ЗДО компенсуючого типу. Опіка і виховання у них сконцентровані на задоволення потреб дитини, створення умов для її розвитку, соціального захисту тощо. Пріоритетними видами діяльності вітчизняних ЗДО є фізичний і психічний розвиток, соціалізація, підготовка дитини до школи, самообслуговування.

При аналізі змісту діяльності ЗДО звернути увагу на задоволення базових потреб дитини, процес її соціалізації. ЗДО є тим осередком, до якого приходить дитина з сім'ї, і прилучається до життя у незнайомому для неї середовищі. Важливо налагодити взаємодію між сім'єю, ЗДО, школою.

Характеризуючи опікунську функцію слід розкрити дві моделі ЗДО: сімейну і шкільну. *Сімейна* – це модель ЗДО, яка реалізує право дитини на освіту й адаптацію у групі дітей різного віку. Ця модель поширена у Данії, Німеччині, Франції, Швеції. При їх характеристиці слід звернути увагу на вік дітей, наповнюваність групи, різні типи, тривалість занять, концептуальні засади виховання, графік роботи.

Шкільна – це модель закладу дошкільної освіти, яка передбачає організацію освітнього процесу (заняття) з групою дітей одного віку (молодшого; середнього; старшого) у приміщеннях ЗДО. Діти ознайомлюються з лічбою, письмом, читанням. Цю модель використовують у Польщі, Австрії, Угорщині, Іспанії, Словаччині, Греції, Великій Британії та ін.

Обидві моделі широко представлені у Бельгії, Португалії, Італії, Нідерландах та ін. Однак кожна з них має особливості і переваги. Батьки вибирають на свій розсуд ту чи ту модель. В окремих країнах дошкільна освіта не є обов'язковою; може бути платною і в державних, і в приватних ЗДО.

Розгляд *третього* питання передбачає розкриття тенденцій розвитку дошкільної освіти у контексті опіки над дітьми. У різних країнах світу дошкільна освіта стає обов'язковою, що здебільшого закріплено законодавчо. Тенденціями розвитку дошкільної освіти є:

- надання підтримки, допомоги сім'ям у гармонійному формуванні особистості;

- сприяння та допомога закладам дошкільної освіти в організації освітнього процесу, реалізації Базового компонента дошкільної освіти;

- забезпечення доступності дошкільної освіти у різних типах (державних, комунальних, релігійних тощо) ЗДО і формах власності;

- піклування про фізичне і психічне здоров'я дитини, її усебічний розвиток;
- створення належних організаційно-педагогічних умов для повноцінного розвитку дітей та зорієнтованість ЗДО на потреби дитини і суспільства;
- інтеграція сімейного і суспільного виховання дітей дошкільного віку;
- пошук інноваційних технологій відповідно до вікових особливостей дітей, оновлення змісту освітнього процесу;
- створення нових форм ЗДО, наприклад, осередку для дорослих опікунів (батьків);
- педагогічний нагляд, запобігання явищам дискримінації у ЗДО.
- створення умов для альтернативних форм здобуття дошкільної освіти та ін.

Проведення педагогічних експериментів в останні роки в європейських країнах зі створення сімейних дошкільних закладів засвідчило про їхню популярність серед населення. У них, як правило, працює професійна мати – вихователь зі спеціальною освітою, що має належні домашні умови, займається зі своїми дітьми і дітьми знайомих. Створення сімейної атмосфери, забезпечення домашніх умов для дітей віком від трьох до шести років (не більше 6–7 дітей) має успіх і забезпечує соціалізацію дитини., адаптацію до суспільства.

Висвітлюючи *четверте питання* про партнерів, суб'єктів освітнього процесу ЗДО, доцільно розкрити опікунську діяльність педагогічного працівника ЗДО, роль батьків у співпраці з ними і дитиною. ЗДО – це місце зустрічі дитини і дорослого. При цьому дуже важливо, щоб вони (дитина і дорослий) разом створювали атмосферу співпраці, співдії. Партнерство передбачає поєднання вимог вихователя і потреб дитини. Вихователь створює атмосферу розвитку, освітні пропозиції з урахуванням індивідуальних особливостей дитини, заохочує її до діяльності.

Ключова ідея кожної діяльності у ЗДО – ідея добра дитини, яка є найважливішою, і одночасно визначає її мету. В опікунській педагогіці головним є професійна компетентність вихователя-опікуна, яка передбачає пізнання педагогом самого себе, пізнання дитини та її потреб, аналіз власних починань та помилок.

Сучасна модель опікуна-вихователя охоплює такі компоненти:

«1) пізнавальні компетенції, сутність яких полягає в оволодінні необхідними знаннями про предмет й умови опіки (опікунська педагогіка, методика даної форми опіки);

2) здібності до пошуку і генерування потреб підопічного і забезпечення йому їх;

3) компетенції до компенсаційної діяльності за підопічного;

4 багатогранні практичні здібності, необхідні для забезпечення щоденної опіки;

5) позивні опікунські й виховні засади: доброзичливість, розуміння і толерантність, заангажованість у цінності опіки й виховання, визнання прав підопічного;

б) доброта й особиста культура» [7, с. 291–292].

Важливим є психологічний, соціальний (суспільний) та суб'єктний аспекти виховання, які спрямовують його діяльність у потрібне русло. Пізнати дитину, її індивідуальні особливості, потребу і прагнення до діяльності – саме на це зорієнтований психологічний аспект виховання. Щодо суспільного аспекту виховання, то перед вихователем стоїть важливе завдання – формування всебічно розвинутої особистості, утвердження моральних норм, прийнятих у суспільстві, розвиток набутих і вроджених навичок.

Суб'єктний аспект виховання залежить від особистості вихователя, його характеру, темпераменту, бажання зрозуміти дитину, її потреби, поведінку, забезпечити відповідне ставлення до неї. Професійна майстерність вихователя залежить від позитивного ставлення дітей до нього (вихователя). Я. Корчак, В. Сухомлинський вважали, що педагог повинен розуміти це, шукати власну дорогу, знати себе і дати відповідь на запитання «Ким є насправді», «Ким є для дітей», «Ким можу бути», аналізувати досвід і набуті теоретичні

знання щоденно, проявляти у ставленні до дітей власну позицію, піклуватися про їхні потреби.

Вихователю мають бути притаманні доброзичливість, терпеливість, чуйність, вміння допомагати, турбуватися про потреби дітей і намагатися їх задовольнити, створювати ситуації успіху, радіти за досягнення дітей, прагнення пізнати їхні потреби і задовольняти їх. Вихователь повинен враховувати індивідуальні особливості дитини, проявити зацікавлення приватними справами і поважати їх.

В освітньому процесі ЗДО важливе значення мають усі складові цього процесу: вихователь, дитина, середовище, які створюють тріаду. Діяльність концентрується на дитині, яка перебуває і зростає у ЗДО. Для забезпечення належної опіки вихователеві важливо добре знати дитину, сприяти її розвитку. Від того, яким буде середовище, значною мірою залежить від вихователя. Тут доцільно розкрити умови організації предметно-розвивального середовища, врахування мотивів, бажань, які уже має дитина. Вихователь має бути готовим до експериментування і любити свою роботу, розуміти цілі виховання, освітній процес і вміти ним керувати.

Любов до дітей і ставлення дітей до вихователя визначає складові його професійної майстерності. Важливим є те, щоб вихователь разом з дитиною тішився її успіхами, досягненнями, сумував, довіряв, боявся, любив, сердився тощо. Відповідно до цього, підбирав форми і методи опікунсько-виховної діяльності.

П'яте питання передбачає окреслення і характеристику проблем опіки над дитиною у сім'ї та закладах дошкільної освіти. У сучасних умовах на сім'ї лежить відповідальність за виховання дітей, хоча ступінь задоволення потреб дитини батьками є різним. Частина батьків володіють знаннями про вікові особливості дітей, характер, темперамент, підготовку до життя у суспільстві. Інша частина – ігнорує задоволення потреб дитини через скрутне матеріальне становище, відсутність часу та ін. Вихователі, провівши діагностику опікунсько-виховних можливостей сім'ї, допомагають розв'язати наявні опікунсько-виховні проблеми, налагоджують співпрацю з

батьками, соціумом, складають план педагогічного всеобучу батьків тощо. Важливим аспектом є консультації батьків з проблем діяльності дитини, розпізнання можливостей її розвитку, вчасне втручання спеціаліста (при потребі), інформування про прогрес дитини та спільне погодження напряму подальшої діяльності.

ЗДО мають уможливити опанування дитиною способів і методів задоволення базових потреб, сприяти розвитку здібностей, їх удосконаленню, розкривати індивідуальність дитини, концентруватися на її потребах, спільно з батьками допомогти їй подолати прогалини у вихованні, підготувати вихованця до життя у соціумі. І батьки, і вихователі зобов'язані поважати право дитини на самостійний вибір цінностей і норм поведінки.

Література

Основна:

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / наук. ред. та упоряд. О. Кононко. Київ : Світич, 2008. 430 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. *Дошкільне виховання*. 1999. №1. С. 6–38.
3. Дитина в дошкільні роки : комплексна додаткова освітня програма / наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя : ЛПС, 2011. 188 с.
4. Зернятко : Програма розвитку та виховання дитини раннього віку / наук. керівник О. Л. Кононко. Київ : Кобза, 2004. 192 с.

Додаткова:

5. Аніщук А. М. Підготовка майбутніх фахівців до здійснення індивідуального підходу в процесі виховання та навчання дітей дошкільного віку. *Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 4. С. 2
6. Вугрич В. П. Дитячі будинки і школи-інтернати: спроба порівняльного аналізу. *Сучасні підходи до виховання школярів у закладах інтернатного типу*. Київ : Інститут проблем виховання АПН України, 2002. С. 3–12.
7. Карпенко О. Є. Опіка над дітьми у Польщі: історико-педагогічний аспект : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2017. 658 с.

8. Кононко О. Плекаймо у дітей життєдайне самоствалення.

Дошкільне виховання. 2002. № 2. С. 3–6.

9. Кулачківська С.Є. Новий погляд на стару проблему. *Дошкільне виховання*. 2002. № 7. С. 15–17.

10. Опіка над дітьми в добу трансформації суспільного устрою : монографія / Т. К. Завгородня, Н. В. Лисенко, Д.-К. Мажец, Б. М. Ступарик. Івано-Франківськ – Ужгород : Мистецька лінія, 2002. 152 с.

11. Паласевич І., Карпенко О. Індивідуальний підхід до дітей в умовах ДНЗ : методичні матеріали до семінарських занять [для фахівців ОКР «Бакалавр» напряму підготовки 6.010101 «Дошкільна освіта»]. Дрогобич : Ред.-вид. відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2014. 82 с.

12. Пантюк Т., Хало З. Зарубіжні теорії та концепції дошкільного виховання : навч.-метод. посібник. Дрогобич : Ред.-вид. відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2007. 75 с.

13. Поніманська Т.І. Готовність до педагогічних інновацій у контексті гуманістичної педагогіки. *Оновлення змісту і методів дошкільної освіти в Україні*. Вип.5. Рівне : РДПІ, 1999. С. 10–15.

14. Представництво БО «Кожній дитині». URL : <http://gurt.org.ua/news/recent/9950/>

15. Чепіль М. Особливості дошкільної освіти в різних країнах. *Порівняльна педагогіка*. Київ : Академвидав, 2014. С. 71–86.

Тема 7

ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД ОПІКИ ДІТЕЙ ТА СУЧАСНІ РЕАЛІЇ В УКРАЇНІ

Основні поняття: євроінтеграція, українська педагогіка, теорія і методика виховання, аксіологічний вимір опіки над дитиною, польська модель опікунсько-виховних установ, теорія опіки, підготовка кадрів, опікунсько-виховна діяльність.

Питання для обговорення

1. Педагогічні аспекти опіки над дітьми у Польщі на тлі євроінтеграційних процесів.
2. Аксіологічний вимір творчого доробку польських педагогів у сфері опіки у контексті української педагогіки.
3. Реалізація польської моделі опікунсько-виховних установ в Україні.
4. Проектування майбутніми педагогами власної опікунсько-виховної діяльності крізь призму опікунської педагогіки Польщі.
5. Ідеї творчого використання польського досвіду опіки над дітьми у педагогічних університетах України.

Питання для самостійної роботи

1. Педагогічні аспекти опіки над дитиною у країнах Європейського Союзу.
2. Опікунська педагогіка у Польщі: навчальна дисципліна, наукова дисципліна, спеціальність,
3. Теоретичні та методичні засади опіки над дітьми у Польщі у контексті вітчизняного освітнього простору.

Питання для самоконтролю

1. Висвітліть завдання опіки над дітьми у педагогічній теорії і практиці Польщі.
2. Як Ви розумієте поняття «євроінтеграційні процеси» та проблеми опіки.
3. Розкрийте аксіологічний вимір творчого доробку польських педагогів у сфері опіки у контексті української педагогіки.
4. Охарактеризуйте польську модель опікунсько-виховних установ в Україні.
5. Розкрийте сутність опікунської педагогіки як навчальної дисципліни.
6. Проаналізуйте навчальні плани спеціальності «Опікунська педагогіка» в університетах Польщі.
7. Обґрунтуйте власну позицію щодо доцільності відкриття спеціальності «Опікунська педагогіка» в університетах та посади педагога-опікуна в освітніх інституціях України.
8. Розкрийте діяльність наукових осередків опікунської педагогіки у європейських країнах.
9. Актуалізуйте творчі ідеї польського досвіду опіки над дітьми для українського соціуму.
10. Спроектуйте модель опікунсько-виховної діяльності майбутніх вихователів вітчизняних закладів дошкільної освіти крізь призму опікунської педагогіки Польщі.

Методичні рекомендації

У *першому* питанні доцільно розкрити педагогічні аспекти опіки над дітьми у Польщі у контексті євроінтеграції. У 2004 р. у зв'язку зі вступом Польщі у ЄС нормативно-правове забезпечення опіки над дітьми докорінно змінилося. Передовсім, це стосувалося реорганізації інституційних форм опіки над дітьми. Варто згадати, що кількість дітей у дитячому будинку не могла перевищувати 14 осіб, що призвело до їх штучного розподілу в одній установі. З іншого боку, позитивним є те, що психолого-педагогічний персонал мав

змогу більше часу приділяти дітям та їхнім потребам, а також надавати психотерапевтичну допомогу на місці та сприяти відновленню відносин з біологічними батьками.

Сьогодні Польща, як і більшість країн ЄС, намагається надати максимальну підтримку та необхідну допомогу біологічним батькам з метою невідокремлення дитини. Створено спеціальні інтервенційні заклади, центри надання психологічної та педагогічної допомоги, центри розвитку талантів дитини. У цих установах батьки мають можливість отримати безкоштовну фахову консультацію та супровід у розв'язанні виховних проблем. Позитивним моментом є надання державою соціальної виплати 500+ (злотих), що поліпшило матеріальне становище малозабезпечених сімей.

На систему опіки над дітьми має вплив соціально-політична ситуація країни. Серед поширених явищ можемо виокремити виїзд батьків за кордон у пошуках роботи, зміцнення матеріального становища сім'ї, що спричинило появу євросирітства. Євросирота – це дитина, яка залишилася вдома без двох (одного) батьків на треті особи, часто бабусі, дідусі. Задоволення потреби дитини у спілкуванні, пораді, розумінні, співчутті часто залишається нерозв'язаним, що призводить до формування невпевненості.

Типом явищем є реорганізація інституційних форм опіки, надання переваги розвитку сімейних форм опіки, зокрема професійної прийомної сім'ї. У Польщі створено умови для підготовки професійних опікунів-батьків. В університетах відкрито спеціальність «опікунська педагогіка», до навчального плану якої включено низку дисциплін та різні види практик, що дає змогу сформувати необхідні компетентності майбутнього фахівця.

У другому питанні варто зазначити, що сьогодні проблема опіки над дітьми є надзвичайно актуальною. Педагогічні праці польських педагогів викликають зацікавлення у науковців, педагогів-практиків, педагогічні ідеї переосмислюються. Серед відомих постатей варто згадати: Я. Корчака, К. Єжевського, Ю.-Ч. Бабіцького, К. Лісецького та інших. З їхньою педагогічною діяльністю пропонувалося ознайомитися при вивченні третьої теми. Рекомендуємо

проаналізувати життя і діяльність Я. Корчака, педагогічна спадщина якого найширше представлена українськими педагогами. Його гуманістичну концепцію досліджували: Х. Дзюбинська (дитиноцентризм), В. Ханенко (структуру педагогічної системи), Т. Забута (дитяче самоврядування), С. Денисюк (організація опікунсько-виховного процесу). Додаткову інформацію про його погляди на опіку дітей можна знайти у «Януш Корчак – приятель дітей. Педагогічні роздуми» (за ред. М. Чепіль, Р. Беднаж-Ґжибек, М. Хайковська).

Педагогічні ідеї Я. Корчака мали значний вплив на В. Сухомлинського, який на перше місце ставив задоволення потреб дитини, суб'єкт-суб'єктні відносини вихованця з вихователем, духовно-моральний розвиток, саморозвиток, самовиховання, самореалізацію. Виховна система Я. Корчака та В. Сухомлинського ґрунтувалася на співпраці, довірі до дитини, зорієнтована на виховання самостійності й активності, на індивідуальний підхід до дитини.

Польські педагоги наголошували на педагогічному спостереженні за дитиною у різних ситуаціях, вивченні її психіки, ознайомленні з її минулим, соціальним середовищем, допомозі в адаптації у прийомній сім'ї та тісній співпраці з опікунами-вихователями. Прищеплення системи цінностей, формування морально свідомої особистості, дотримання моральних та етичних норм у суспільстві сприятимуть вихованню громадянина держави. Ідеї добра, любові, краси не втратили актуальності і в наші дні. Варто зазначити, що в опікунсько-виховному процесі немає нічого другорядного. Створення доброзичливої атмосфери, забезпечення її потреб для всебічного розвитку, повага її прав, гуманне ставлення формує характер дитини та взаємовідносини з дітьми і дорослими.

Третє питання варто розпочати з ознайомлення зі взірцем польської моделі прийомної сім'ї. В останні роки вона створюється відповідно до потреб територіальних громад. Цей досвід заслуговує на увагу в Україні. Цінним у цій моделі є те, що це так звані сім'ї «термінового влаштування». Вихователі проживають разом з дітьми (до 15 осіб) у будинку. Розраховувати на таку форму опіки можуть діти,

які не мають можливості опинитися у дитячому будинку сімейного типу чи прийомній сім'ї. Умови перебування наближені до сімейних. Серед важливих завдань вихователів є: формування соціальних навичок та підготовка до самотійного життя.

Варто звернути увагу на модель «польський будиночок» – так звані дитячі містечка, які поширилися в Україні. Такими містечками опікуються благодійні організації: «Сяйво веселки», «СОС-дитяче містечко», «Кожній дитині» та ін. На посаду вихователя такого закладу може претендувати подружня пара або самотня жінка. Педагогічна освіта не є обов'язковою, однак вони відвідують значну кількість семінарів, тренінгів, індивідуальних консультацій, а також тісно співпрацюють з психологами для отримання позитивного результату виховання. Вихователі піклуються про подолання кризи, у якій опинилася дитина, створення затишку, надання кваліфікованої психологічної та медичної допомоги. У такому закладі дитина може перебувати до досягнення нею 18-річного віку або до завершення навчання у закладах вищої чи середньої освіти (до 23 років). Детальніше про опікунсько-виховну діяльність такої форми опіки можна дізнатися на прикладі дитячого містечка с. Волоське (поблизу Дніпра).

У *четвертому* питанні варто зазначити, що студенти педагогічних спеціальностей, які навчаються в університетах чи педагогічних коледжах, не завжди можуть спроектувати перспективи своєї кар'єри. Соціально-економічні реалії суспільства вимагають від фахівця швидкого оновлення знань та технологій роботи з дітьми. В умовах гуманітаризації та гуманізації освіти реалізація особистісно орієнтованого підходу важливого значення набуває «формування педагогічної культури у майбутніх педагогів, володіння педагогічними засобами опікунсько-виховної діяльності, надання опіки дитині у кризових життєвих ситуаціях. Важливим є усвідомлення студентами першого року навчання, що їхні професійні успіхи, особистісна самореалізація буде залежати тільки від власних зусиль та професійної компетентності. У педагогічній теорії та практиці Польщі визначено

методичні підходи до змісту цієї діяльності, розробки педагогічних технологій, форм і методів виховання» [5, с. 85].

У навчальних планах і освітньо-професійній програмі підготовка майбутніх вихователів та закладів дошкільних відсутня опікунська педагогіка, немає спеціальних підручників, які допомагали б проектувати свою опікунську роботу з дітьми, формувати свій професійний імідж. Вивчення досвіду Польщі з підготовки фахівців допоможе українським студентам ознайомитися зі структурою та змістом програми навчальної дисципліни «Опікунська педагогіка», основні ідеї якої лягли в основу навчальної програми «Опіка над дітьми», затвердженої вченою радою ДДПУ імені Івана Франка. Важливим у професійній підготовці вихователя є ознайомлення їх з теорією та практикою опіки над дитиною, інноваційними формами, засобами та методами, теоретичними і методичними засадами опікунсько-виховної роботи.

Цінним є проходження педагогічної практики у ЗДО. У зв'язку із прийняттям «Стандарту вищої освіти за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» галузь знань 01 «Освіта/Педагогіка» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» передбачено збільшення годин на практику, яка повинна бути не меншою 20 % від обсягу освітньої програми. Практика має на меті ознайомити студентів зі змістом освітніх програм, з методиками проведення занять, формами і методами опікунсько-виховної роботи, сформувати у студентів-практикантів індивідуальний творчий до організації освітнього процесу власної педагогічної діяльності. Доцільно звернути увагу на самореалізацію особистості педагога, вибір ним соціально-опікунського інструментарію, ознайомлення із вітчизняним та зарубіжним досвідом опіки над дітьми, що спонукатиме до пошуку рішень, ідей, які забезпечать результативність виховного процесу.

Рекомендуємо детальніше ознайомитися з проведенням опитуванням студентів Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка і Університету Марії Кюрі-Склядовської (м. Люблін) щодо визначення рівня готовності до педагогічної діяльності. Це знайшло відображення у монографії «Опіка

на дітьми у Польщі: історико-педагогічний аспект» [3, с. 448–469]. Результати дослідження засвідчили, що українські та польські студенти виокремили такі мотиви вибору професії: цінність педагогічної професії, вагоме суспільне значення, потреба бути корисним іншим. Третина респондентів мріють про самовдосконалення, реалізацію свого потенціалу в роботі з дітьми. Серед цінностей вибору професії перелічено: любов до дітей, престижність професії, можливість професійної реалізації.

Висвітлюючи *п'яте* питання, необхідно зацентувати увагу на творчому використанні польського досвіду підготовки педагогічних кадрів в університетах України. Проходження викладачами наукового стажування та обмін студентами Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка з університетами Польщі дали можливість реалізувати міжнародний польсько-український проєкт «Професійна кар'єра майбутніх педагогів Польщі й України», проводити спільні наукові дослідження, які відображені у низці наукових статей, опублікованих у збірниках наукових праць і часописах України та Польщі. Рекомендуємо студентам брати участь у науково-методичних семінарах, організованих кафедрою загальної педагогіки та дошкільної освіти за участю польських науковців з означеної проблеми, науково-практичних конференціях, симпозіумах, педагогічних читаннях.

Уважаємо за доцільне ввести до навчальних планів усіх педагогічних спеціальностей вивчення дисципліни «Опікунська педагогіка». У підготовці майбутніх педагогів варто посилити акцент на опікунсько-виховній функції при вивченні дисциплін психолого-педагогічного циклу, створенні доброзичливої атмосфери для розвитку дитини, предметно-розвивального середовища, що забезпечить якісне задоволення соціальних потреб дітей. Опікунська педагогіка має стати обов'язковою дисципліною у навчальних планах підготовки соціальних педагогів та соціальних працівників, у змісті перепідготовки вчителів, заступників директорів з виховної роботи, що забезпечить володіння ними соціально-опікунським інструментарієм.

Актуальним є становлення української педагогіки опікунства (педагогіки опіки) та виокремлення її в окрему дисципліну. На часі введення спеціалізації «опікунська педагогіка». Для їх реалізації потрібне уточнення нормативно-правової бази опіки над дітьми, визначення напрямів категоріального апарату опікунської педагогіки. Цінним для українського соціуму є реалізація напрямів опікунської діяльності на рівні територіальних громад, регіонів та держави, кожен з яких має свої цілі, завдання і шляхи реалізації. Доцільно ознайомитися з регіональним досвідом надання опіки дітям та презентувати його.

Література

Основна:

1. Бадора С. Теорія і практика опікунства в Польщі. Івано-Франківськ : Б.в., 2000. 252 с.
2. Карпенко О. Опіка над дітьми у Польщі : навчальний посібник для підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти напрямів підготовки: дошкільна освіта, початкова освіта, соціальна педагогіка. Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2016. 238 с.
3. Карпенко О. Опіка над дітьми у Польщі: історико-педагогічний аспект : монографія. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2017. 658 с.
4. Карпенко О. Є. Опіка над дітьми у Польщі у порівняльно-історичній ретроспективі (1900–2016) : наук.-допоміж. бібліогр. покажч. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2017. 244 с.
5. Карпенко О. Спадщина польських педагогів як джерело творчого проектування власної опікунсько-виховної діяльності з дітьми. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2015. Вип. 19 (2). С. 84–89.

Додаткова:

6. Аніщук А. М. Підготовка майбутніх фахівців до здійснення індивідуального підходу в процесі виховання та навчання дітей дошкільного віку. *Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 4. С. 2–5.
7. Завгородня Т., Плугатор І. Теорія і практика опіки дітей і молоді в Україні (1945–1990 рр.) : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2012. 208 с.

8. Карпенко О. Є. Методологічні орієнтири в розвитку опіки над дітьми в умовах глобалізації. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2017. № 1. С. 115–118.
9. Карпенко О. Є. Опікунська педагогіка в Польщі та перспективи її розвитку в Україні. *Психолого-педагогічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців на компетентнісній основі* : зб. наук. праць IV Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Переяслав-Хмельницький, 28 лютого 2017 р. : у 2 ч. Переяслав-Хмельницький, 2017. Ч. I. С. 59–62.
10. Невмержицька О. Аксіологічні виміри вітчизняного освітнього простору: історичний аспект : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2013. 490 с.
11. Опіка над дітьми в добу трансформації суспільного устрою : монографія / Т. К. Завгородня, Н. В. Лисенко, Д.-К. Мажец, Б. М. Ступарик. Івано-Франківськ – Ужгород : Мистецька лінія, 2002. 152 с.
12. Оржеховська В. М., Виноградова-Бондаренко В. Є. Дитяча бездоглядність та безпритульність: історія, проблеми, пошуки : навч. посіб. Київ : АПН України, 2004. 172 с.
13. Розвиток української та польської освіти і педагогічної думки (XIX–XXI ст.). Т. 4. Теорія і практика опікунської педагогіки в Україні та Польщі (XIX–XXI ст.) : зб. наук. праць / за ред. Д. Герцюка, І. Мицишин. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 432 с.

ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ САМОПІДГОТОВКИ

Нормативно-правові документи

1. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>
2. Закон України «Про волонтерську діяльність». URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>]
3. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування». URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2342-15/ed20050113>
4. Конвенція про права дитини : прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН, від 20 листопада 1989 року та набула чинності 2 Кремень В. Соціальний розвиток дитини в системі освіти. *Дайджест педагогічних ідей та технологій «Школа-парк»*. 2001. № 3–4. С. 10–14.
5. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / наук. ред. та упоряд. О. Кононко. Київ : Світич, 2008. 430 с.
6. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. *Дошкільне виховання*. 1999. № 1. С. 6–38.
7. Дитина в дошкільні роки : комплексна додаткова освітня програма / наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя : ЛПКС, 2011. 188 с.
8. Зернятко : Програма розвитку та виховання дитини раннього віку / наук. керівник О. Л. Кононко. Київ : Кобза, 2004. 192 с.
9. Про проект «Дитяче містечко». URL : http://pomogaem.com.ua/children_village_ukr.html

Статті, збірники, монографії, навчальні посібники

10. Аніщук А. М. Підготовка майбутніх фахівців до здійснення індивідуального підходу в процесі виховання та навчання дітей дошкільного віку. *Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 4. С. 2–5.
11. Артюшкіна Л. М., Полянничко А. О. Сирітство в Україні як соціально-педагогічна проблема (соціально-правовий аспект). Суми : Сумський ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2002. 268 с.
12. Бадора С. Теорія і практика опікунства в Польщі. Івано-Франківськ : Б.в., 2000. 252 с.

13. Бондар В. І. Термінологічний бум у педагогіці: методологічний аналіз. *Шлях освіти*. 2001. № 4. С. 7–10.
14. Буздуган Я. Правові форми та принципи благодійної діяльності як джерела фінансового забезпечення соціально-культурної сфери в Україні. Віче. Київ, 2011. № 8. С. 17–20.
15. Вовк Л. П. Громадсько-педагогічне сподвижництво в Україні (етапи і особливості). Київ : Видавничий центр «Просвіта», 1998. 179 с.
16. Волинець Л. С., Січкач О. О. Реабілітаційна робота з «дітьми вулиць» у притулках для неповнолітніх. Київ : Калита, 2005. 72 с.
17. Вугрич В. П. Дитячі будинки і школи-інтернати: спроба порівняльного аналізу. *Сучасні підходи до виховання школярів у закладах інтернатного типу*. Київ : Інститут проблем виховання АПН України, 2002. С. 3–12.
18. Дмитрієнко М., Ясь О. Добročинність як атрибут громадянського суспільства: історія і сучасність. *Розбудова держави*. 1994. № 6. С. 37–44.
19. Забута Т. В., Ямницький М. І. Педагогічна творчість Януша Корчака. Рівне : Вид-во Ф. Пишнюка, 1997. 200 с.
20. Завгородня Т., Плугатор І. Теорія і практика опіки дітей і молоді в Україні (1945–1990 рр.) : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2012. 208 с.
21. Зверєва І. Д. Добročинність в освіті. *Енциклопедія освіти*. Акад. пед. наук України; гол.ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 222–223.
22. Зверєва І., Лактіонова Г. Діти у скруті : альтернативи вирішення проблеми. *Практична психологія та соціальна робота*. 1998. № 3. С. 9–11.
23. Карпенко О. Є. Аксіологічний вимір педагогічної спадщини Я. Корчака в контексті української педагогіки. *Педагогічний альманах*. Херсон, 2014. Вип. 23. С. 271–276.
24. Карпенко О. Є. Взаємодія сімейної та інституційної форм опіки дітей у Польщі. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ніжин, 5–6 травня 2016 р. Ніжин, 2016. С. 58–60.
25. Карпенко О. Є. Виховання особистості у контексті антропологічних ідей Костянтина Ушинського. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія*. Вінниця, 2014. Вип. 41. С. 312–315.
26. Карпенко О. Є. Дефініція «опіка над дитиною» у педагогічній думці Польщі. *Людинознавчі студії* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Педагогіка. Дрогобич, 2014. Вип. 29. Ч. 2. Педагогіка. С. 94–102.

27. Карпенко О. Ідея дитиноцентризму у спадщині Василя Сухомлинського. *Педагогічна освіта: теорія й практика* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, 2015. Вип. 18 (1-2015). С. 42–46.

28. Карпенко О. Є. Інституційна опіка дітей в окремих країнах Європейського Союзу: європейський досвід. *Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. 29–30 квітня 2014 р. Тернопіль : Стереарт, 2014. С. 83–85.

29. Карпенко О. Є. Методологічні орієнтири в розвитку опіки над дітьми в умовах глобалізації. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2017. № 1. С. 115–118.

30. Карпенко О. Нормативно-правове забезпечення опікунсько-виховної діяльності інтервенційних закладів у Польщі. *Людинознавчі студії* : зб. наук. праць. Випуск двадцять дев'ятий. Частина 1. Педагогіка. Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2014. С. 70–79.

31. Карпенко О. Є. Опіка і виховання безпритульних дітей у європейській педагогічній думці. *Людинознавчі студії* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Педагогіка. Дрогобич, 2017. Вип. 4/36. С. 126–134.

32. Карпенко О. Є. Опіка і виховання дітей у притулках Німеччини. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2016. № 4(55). С. 83–87.

33. Карпенко О. Є. Опіка над дітьми у літніх таборах Польщі. *Педагогічний дискурс*. Хмельницький, 2016. Вип. 20. С. 78–82.

34. Карпенко О. Опіка над дітьми у Польщі : навчальний посібник для підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти напрямів підготовки: дошкільна освіта, початкова освіта, соціальна педагогіка. Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2016. 238 с.

35. Карпенко О. Є. Опіка над дітьми у Польщі у порівняльно-історичній ретроспективі (1900–2016) : наук.-допоміж. бібліогр. покажч. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2017. 244 с.

36. Карпенко О. Є. Опіка над дітьми у Польщі: історико-педагогічний аспект : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2017. 658 с.

37. Карпенко О. Є. Опікунська педагогіка в Польщі та перспективи її розвитку в Україні. *Психолого-педагогічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців на компетентнісній основі* : зб. наук. праць IV Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Переяслав-Хмельницький, 28 лютого 2017 р. : у 2 ч. Переяслав-Хмельницький, 2017. Ч. I. С. 59–62.

38. Карпенко О. Є. Потреби дитини крізь призму опікунської педагогіки Польщі. *Science and Education a New Dimension*. Budapest, 2015. Т. III (32). Issue 63. С. 14–17.

39. Карпенко О. Є. Реалізація технології соціально-педагогічного супроводу дітей в опікунсько-виховних установах Польщі. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : зб. наук. праць / за заг. ред. проф. В. І. Сипченка. Спецвип. 15. Ч. І. Слов'янськ : ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», 2015. С. 122–131.

40. Карпенко О. Є. Релігійна опіка над дитиною у Польщі. *Формування цінностей особистості: європейський вектор і національний контекст* : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф., м. Дрогобич, 26–27 жовтня 2017 р. Дрогобич, 2017. С. 134–137.

41. Карпенко О. Є. Розвиток інституції прийомної сім'ї як форми опіки над дитиною у Польщі (перша половина ХХ ст.). *Порівняльно-педагогічні студії*. 2015. № 2 (24). С. 5–10.

41а. Карпенко О. Спадщина польських педагогів як джерело творчого проектування власної опікунсько-виховної діяльності з дітьми. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2015. Вип. 19 (2). С. 84–89.

42. Карпенко О. Є. Технологія організації педагогічної взаємодії в опікунсько-виховній діяльності. *Проблеми особистості в освітньому просторі держави*: матеріали круглого столу, м. Львів, 15 квітня 2015 р. Львів : ЛьвДУВС, 2015. С. 57–60.

43. Коваль Л. Соціальна педагогіка. Соціальна робота : навч. посіб. / Л. Коваль, І. Зверева, С. Хлебик. К. : ІЗМН, 1997. 392 с.

44. Кононко О. Плекаймо у дітей життєдайне самоставлення. *Дошкільне виховання*. 2002. № 2. С. 3–6.

45. Кулачківська С. Новий погляд на стару проблему. *Дошкільне виховання*. 2002. № 7. С. 15–17.

46. Курляк І. До питання про становлення і розвиток опікунської педагогіки в Україні і Польщі. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип. 137. Педагогіка та психологія. Чернівці, 2002. С. 112–119.

47. Кушнір В. М. Дитинство та права дітей у педагогічній спадщині Януша Корчака та Василя Сухомлинського. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського*. Одеса, 2001. С. 44–48.

48. Невмержицька О. Аксіологічні виміри вітчизняного освітнього простору: історичний аспект : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2013. 490 с.

49. Опіка і виховання дітей: історія і сучасність : зб. наук. праць / за ред. Марії Чепіль. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2010. 384 с.
50. Опіка над дітьми в добу трансформації суспільного устрою / Т. К. Завгородня, Н. В. Лисенко, Д. К. Мажец, Б. М. Ступарик. Івано-Франківськ; Ужгород : Мистецька лінія, 2002. 152 с.
51. Оржеховська В. М., Виноградова-Бондаренко В. Є. Дитяча бездоглядність та безпритульність: історія, проблеми, пошуки : навч. посіб. Київ : АПН України, 2004. 172 с.
52. Паласевич І., Карпенко О. Індивідуальний підхід до дітей в умовах ДНЗ : методичні матеріали до семінарських занять [для фахівців ОКР «Бакалавр» напряму підготовки 6.010101 «Дошкільна освіта»]. Дрогобич : Ред.-вид. відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2014. 82 с.
53. Пантюк Т., Хало З. Зарубіжні теорії та концепції дошкільного виховання : навч.-метод. посібник. Дрогобич : Ред.-вид. відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2007. 75 с.
54. Петрочко Ж. В. Оцінка потреб як основа планування та надання соціальних послуг сім'ям з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2007. № 11. С. 96–97.
55. Полянничко А. О. Генеза сирітства в Україні : історичний та соціально-педагогічний аспекти. *Педагогічні науки*. Суми, 2006. С. 125–132.
56. Поніманська Т. І. Готовність до педагогічних інновацій у контексті гуманістичної педагогіки. *Оновлення змісту і методів дошкільної освіти в Україні*. Вип. 5. Рівне : РДПІ, 1999. С. 10–15.
57. Представництво БО «Кожній дитині». URL : <http://gurt.org.ua/news/recent/9950/>
58. Розвиток української та польської освіти і педагогічної думки (XIX–XXI ст.). Т. 4. Теорія і практика опікунської педагогіки в Україні та Польщі (XIX–XXI ст.) : зб. наук. праць / за ред. Д. Герцюка, І. Мищишин. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 432 с.
59. Савченко Н. С. Становлення і розвиток позашкільної освіти і виховання у Польщі (XVIII–XX ст.). Ч. 1. Громадсько-педагогічні рухи. Кіровоград : КОД, 2010. 316 с.
60. Сейко Н. А. Доброчинність у сфері освіти України (XIX – початок XX століття) : монографія. Житомир, 2009. 668 с.
61. Ступарик Б.М. Опікунсько-виховна функція школи. *Обрії*. 2001. №1(12). С. 5–7.

62. Сушик Н. П. Соціально-педагогічна робота в інтернатних закладах для дітей-сиріт. *Проблеми педагогічних технологій*. Вип. 1. Луцьк, 2003. С. 249–266.
63. Чепіль М. М. Лікувальна педагогіка Януша Корчака. Людинознавчі студії : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Педагогіка. Дрогобич, 2016. Вип. XIX. С. 81–92.
64. Чепіль М. Особливості дошкільної освіти в різних країнах. *Порівняльна педагогіка*. Київ : Академвидав, 2014. С. 71–86.
65. Чепіль М. Теоретико-методологічні аспекти опіки і виховання: зіставний аналіз. Опіка і виховання дітей. *Історія і сучасність* : зб. наук. праць / за ред. М. Чепіль. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2010. С. 42–51.
66. Чепіль М. М., Яким Ю. В. Будинок сиріт як осередок творення виховної системи у Польщі (1918–1939 рр.). *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського* : зб. наук. праць. Вип. 1–2. Одеса, 2012. С. 141–149.
67. Яким Ю. Дитинство у виховній системі Януша Корчака. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського* : зб. наук. праць. 2010. Вип. 7. С. 132–137.
68. Яким Ю. Модель опікуна-вихователя у Польщі та її значення для української освіти. *Роль педагогічних дисциплін у формуванні майбутнього фахівця* : матеріали Всеукр. наук.-метод. семінару. Умань : ПП Жовтий, 2011. С. 155–160.
69. Яким Ю. Розвиток опіки над дітьми-сиротами у Польщі (історико-педагогічний аспект). *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Вип.87. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. С. 193–196.
70. Яким Ю. Форми і види опіки над дітьми-сиротами у творчому доробку Ю. Ч. Бабіцкого. *Опіка і виховання дітей. Історія і сучасність* : зб. наук. праць. Дрогобич : Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ, 2010. С. 81–89.

ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

1. Опіка крізь призму гуманітарних досліджень.
2. Опіка над дитиною у наукових дослідженнях українських науковців.
3. Опіка над дитиною як моральна категорія.
4. Опіка над дитиною як соціальна категорія.
5. Сильвія Бадора та її внесок в теорію опіки.
6. Яніна Мацяшкова й розвиток опікунської педагогіки.
7. Герман Гмайнер – засновник СОС-Дитячого містечка.
8. Внесок Зигмунда Домбровського у розвиток опікунської педагогіки.
9. Альбін Кельм та його внесок у розвиток теорії опіки над дитиною.
10. Казимир Антоні Єжевський – організатор Товариства сиротинських гнізд, костюшковських сіл.
11. Юзеф Чеслав Бабіцький – засновник сімейної системи в установах повної опіки над дитиною.
12. Броніслав Маркевич – організатор опікунсько-виховних установ для хлопців.
13. Хелена Радлінська – теоретик опіки над дитиною.
14. Порівняльний аналіз поглядів К.А. Єжевського і Ю.Ч.Бабіцького на виховання дітей.
15. Педагогічний інструментарій опіки і виховання дітей у різних типах дошкільних закладів.
16. Опіка над дітьми у соціальному середовищі.
17. Релігійна опіка.
18. Добročинна діяльність благодійних товариств в Україні.
19. Опікунська діяльність благодійних товариств в європейських країнах.
20. Опіка над дітьми: історіографія проблеми.
21. Сучасні завдання опіки над дитиною у контексті досвіду країн Європейського Союзу.

22. Опіка над дітьми у педагогічній діяльності Василя Сухомлинського.
23. Антон Макаренко та його вклад в теорію опіки.
24. Опікунсько-виховна діяльність Й.-Г. Песталоцці.
25. Внесок Й.-Г. Віхерна в розвиток інституційних форм опіки.
26. Ідеї реформаторської педагогіки щодо опіки над дітьми.
27. Методологічні підходи дослідження проблеми опіки над дітьми.
28. Педагогічні ініціативи у сфері опіки у Польщі у першій половині ХХ ст.
29. Теоретичні пошуки польських педагогів у галузі опіки над дітьми (1973–2004 рр.).
30. Інституційне утворення опікунської педагогіки (на прикладі окремої країни).
31. Модель опікуна-вихователя.
32. Практичні засади опіки над дітьми у контексті сучасних проблем.
33. Педагогічний інструментарій опіки і виховання дітей у закладах дошкільної освіти.
34. Методи опіки над дітьми.
35. Обґрунтуйте доцільність використання того чи іншого методу опіки дітей в освітньо-виховних закладах.
36. Польська модель опікунсько-виховних установ в Україні.
37. Опікунська педагогіка як тривимірний феномен.
38. Соціально-педагогічний супровід дітей в опікунсько-виховних установах.
39. Опіка над дітьми у міжвоєнний період.
40. Опікунсько-виховна робота з дітьми в Україні та Польщі.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Бабіцький Юзеф-Чеслав
27, 29, 60
Бадора Сильвія 18
Віхерн Йоганн Генріх 13
Вовк Людмила 47
Волчик Єжи 18
Врочинський Ришард 11,
18
Гмайнер Герман 43
Домбровський Здіслав 11,
17, 19
Забута Тамара 19, 61
Завгородня Тетяна 9
Зверева Ірина 8
Єжевський Казимир 25-27,
29, 60
Йордан Генрік 25-29
Камінський Олександр 11,
27, 28, 29
Карпенко Ореста 18
Кельм Альбін 11, 17, 20
Корчак Януш 9, 19, 27-29,
54, 60, 61
Курляк Ірина 18
Лисенко Нелля 9

Лісецький Казимир 27-29,
60
Літц Герман 13
Макаренко Антон 12, 25
Матияс Божена 18
Маркевич Броніслав 26
Маркевич Станіслав 27
Маслоу Абрахам 18
Мацяшкова Яніна 33
Оконь Вінценти 11, 18, 19
Песталоцці Йоганн-Генріх
9, 13
Радлінська Хелена 11, 17,
28
Савченко Наталя 19
Сейко Наталя 9
Ступарик Богдан 9
Сухомлинський Василь 12,
19, 25, 54, 61
Тишкова Марія 19, 20
Тіле-Вінклер Ева-Марія 13
Ушинський Костянтин 25
Чепіль Марія 19, 61
Шенайх Владислав 28, 30
Яким Юрій 19

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

Благодійність 9
Виховна опіка
Доброчинність 9
Доброчинна діяльність 40
Допомога 11
Дитячі будинки 13, 26, 29, 42, 43, 46
Євросирітство 60
Заклади дошкільної освіти 9, 34, 50-53
Інституційні форми 25, 28, 41, 42, 60
Інтервенційний заклад 41, 46, 60
Йорданівські парки 26
Костюшківські села 28
Міжлюдська опіка 17
Сімейний будинок 36
Опіка 8-11, 33, 51
Форми 35, 41
Опіка над дитиною 9
Опікун 17-18, 50
Опікунська педагогіка 17, 60, 63
Опікунське виховання 34
Опікунські потреби 24
Опікунські установи 26, 41, 59
Опікунсько-виховна діяльність 9, 37
Потреба дитини 9, 11, 17-21, 24
Прийомна сім'я 33, 35, 42, 45, 61
Притулки 25, 28
Релігійна опіка 40
Сирітство 20
Сиротинське гніздо 26, 28, 29
Сос-дитячі містечка 35, 43, 44
Філантропія 12

Навчальне видання

Ореста Карпенко

О П І К А НАД ДІТЬМИ

Навчально-методичний посібник

**Редакційно-видавничий відділ
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

**Головний редактор
*Ірина Невмержицька***

**Технічний редактор
*Наталя Кізіма***

***Коректор
Оксана Бульбах***

Здано до набору 10. 02. 2020 р. Підписано до друку 26. 02. 2020 р. Формат 60x90/8. Папір офсетний. Гарнітура Times. Наклад 50 прим. Ум. друк. арк.3,5. Зам.5.

Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. (Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5140 від 01.07.2016 р.). 82100 Дрогобич, вул. І.Франка, 24, к. 42.